

مدیریت پرورش دام سبک

برنامه مدون علمی اجرایی توسعه مشاغل خرد در حوزه
پرورش دام

عناوین مطالب

- چرخه زندگی میش و ماده بز
- مدیریت بیماری های با اهمیت در چرخه زندگی
- مدیریت دستورات عمل های بهداشتی و مدیریتی در چرخه زندگی
- شاخص های بهبود بهره وری پرورش دام

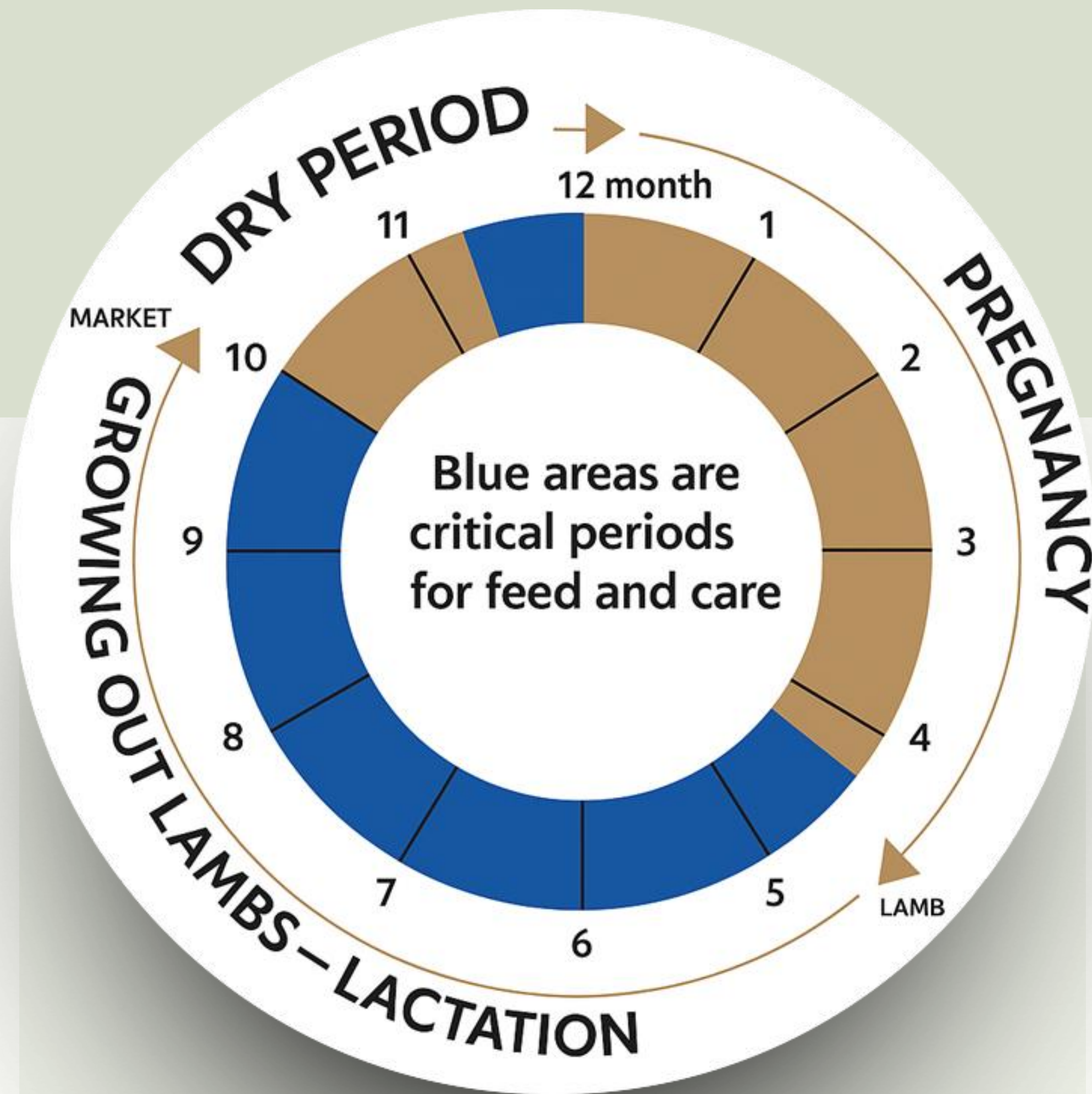
صفحه بعدی

چرخه زندگی میش و ماده بز

- دوره خشکی
- دوره تولید مثل – فلاشینگ
- آبستنی
- زایمان و مدیریت نوزاد
- شیرواری و شیردهی

دوره خشکی

دوره خشکی: بازه زمانی بین قطع شیردهی میش یا بز تا زمان زایمان است. در این فاصله تولید شیر عمدتاً متوقف است.

دوره خشکی نقش کلیدی در سلامت دام، افزایش راندمان زایش، بقای بره/بزغاله و عملکرد شیردهی آینده دارد. اثرات دوره خشکی شامل موارد زیر است:

بازسازی بافت پستان: افزایش کیفیت و حجم شیر در دوره بعدی.

کاهش ریسک بیماری‌های متابولیک: مدیریت بهتر ذخایر بدن، کاهش اجبار استفاده از ذخایر چربی.

کاهش خطر مرگ و میر و سقط: تغذیه کافی جنین و مادر، بهبود سیستم ایمنی.

ارتقای عملکرد باروری: برگشت بهتر دام به چرخه تولیدمثل پس از زایمان.

این اهمیت در شرایط سنتی یا نیمه‌مکانیزه روستایی و عشایری که منابع محدود و مدیریت گروهی اجرا می‌شود دوچندان است.

طول استاندارد دوره (روز / هفته) مناسب شرایط ایران

داده‌های علمی معمولاً بازه ۴۵-۶۰ روز را برای این دوره توصیه می‌کنند.

در ایران، با توجه به شرایط نگهداری، تغذیه و دسترسی به چرا، معمولاً ۴ تا ۶ هفته (۲۸ تا ۴۲ روز) قابل اعمال است.

توصیه کاربردی:

- در گله‌های روستایی و عشایری، حداقل ۴ هفته دوره خشکی برای بازسازی بدن حیوان پیشنهاد می‌شود.
در صورت امکان افزایش این مدت به ۱۲ هفته (خصوصاً برای بزها و نژادهای پرتولید) توصیه می‌گردد.

امتیاز بدنی

نمره امتیاز بدنی، شاخصی برای سنجش وضعیت ذخایر چربی و وضعیت عضلانی دام است که در مقاطع مختلف آبستنی و دوره خشکی، ارزیابی و حفظ این نمره طبق برنامه مناسب بسیار مهم است:

- برای میش و بز در طی دوره خشکی، **امتیاز بدنی مناسب بین ۲,۵ تا ۳,۵ (از ۵ نمره)** در نظر گرفته می شود.
- کاهش امتیاز به زیر ۲ ریسک مسمومیت آبستنی و ضعف بدنی، و افزایش به بالای ۴ ریسک اختلالات زایمان و چربی شدن جفت را بالا می برد.

نحوه خشک کردن

طبیعی:

- میش اجازه شیر خوردن به بره را نمی دهد.

مصنوعی:

- جداسازی بره.
- استفاده از خوراک دارای انرژی و پروتئین ضعیف (کنسانتره از یک هفته قبل قطع شود و تغذیه با کاه تا یک هفته پس از خشک کردن ادامه پیدا کند).
- 12 ساعت ممنوعیت مصرف آب.

تغذیه دوره خشکی

تغذیه در اواخر آبستنی:

- نیاز به انرژی و پروتئین دام تقریباً ۲ برابر میش غیرآبستن است.

مقادیر پیشنهادی:

○ علوفه خشک:

- روزانه ۲۰۰۰-۱۸۰۰ گرم به ازای هر میش آبستن.

○ غلات (کنسانتره):

- روزانه ۴۵۰-۲۵۰ گرم در اواخر آبستنی (افزایش تدریجی از ۲۰۰ گرم تا حداکثر توصیه شده جهت تطابق دستگاه گوارش).

○ اقلام خوراک محلی:

- کاه گندم یا جو، یونجه، بقایای محصولات کشاورزی (مانند باگاس)، سبوس، تفاله چغندر (با توصیه خیساندن قبل استفاده برای جلوگیری از مشکلات گوارشی و جذب بهتر).
- چرا روزانه/ فصلی تا حد امکان با توجه به وضعیت مرتع و چمنزار بلامانع است، ولی جبران کمبود منابع با خوراک دستی الزامی است.
- نسبت انرژی به پروتئین جیره باید رعایت شود تا از اختلالات کبدی و متابولیک پیشگیری کند.
- استفاده از آب تمیز و تازه همواره ضروری است.

بیماری‌های شایع و مهم دوره خشکی

مسمومیت آبستنی:

- شایع‌ترین بیماری متابولیک به ویژه در هفته‌های آخر قبل زایمان؛ ناشی از کمبود انرژی و عدم تعادل جیره. علائم: بی‌حالی، کاهش غذا خوردن، خواب‌آلودگی، کما.

ریسک بالا در:

- میش‌ها و بزهای دوقلوزا.

کیلک:

- با علائم ضعف، لاغری، تلخی شیر، کم‌خونی و پایین آمدن قدرت بدنی میش یا بز. شیوع بالا در مناطق مرطوب و چراگاه‌های آلوده.

انگل‌های داخلی و خارجی:

- موجب ضعف عمومی و کاهش مقاومت بدن می‌شود.

سقط جنین عفونی:

- یکی از بیماری‌های رایج اواخر دوره آبستنی.

آگالاکسی:

- پس از زایمان رایج است اما آماده‌سازی دام با بهداشت مناسب در دوره خشکی مؤثر است.

سیاه زخم (شاربن):

- تهدید جدی برای گله‌های سنتی در غیاب واکسیناسیون.

نکات تکمیلی دوره خشکی

افزایش تدریجی میزان کنسانتره برای جلوگیری از اسیدوز و نفخ؛ هرگز به طور ناگهانی جیره را تغییر ندهید.

جداسازی گروهی میش‌ها و بزهای آبستن سنگین برای کاهش استرس و آسیب فیزیکی.

غربال و حذف دام‌های ضعیف یا دوقلوزا؛ اولویت تقویت تغذیه این گروه.

کنترل منظم انگلی، تزریق واکسن‌های ضروری، پایش سلامت.

آماده‌سازی مکان زایش تمیز و امن و مجهز.

ارائه راهنمایی فراتر از دامداری سنتی

توجه به نکات زیر حیاتی است:

- آموزش عملی شناسایی علائم بیماری‌های متابولیک و عفونی (مانند بی‌حالی، کاهش اشتها یا تغییر رفتار).
- تنظیم چک‌لیست ساده روزانه تغذیه و مدیریت برای دامدار (با موضوعاتی چون مصرف آب، اندازه خوراک، مشاهده علائم غیرعادی).
- استفاده از ابزارهای عملی مثل جداول امتیاز بدنی با عکس برای سنجش وضعیت بدنی؛ ولو به صورت ساده و تصویری.
- هدایت دامداران به سوی ترکیب حداکثری چرا و خوراک دستی، خصوصاً در ماه‌های خشک و فصول کم‌مرتج.
- تشویق به حذف تدریجی دام‌های کم‌بازده و برنامه‌ریزی برای تولید مثل هدفمند.
- ترویج واکسیناسیون و مدیریت انگلی حتی در نبود امکانات آزمایشگاهی با مراجعه دوره‌ای دامیاران.

دوره تولید مثل، قوچ اندازی و فلاشینگ.....

- یکی از مهمترین عوامل موفقیت در پرورش میش و بز، تعداد بره یا بزغاله تولید شده به ازای هر سال است.
- برای داشتن فحلی مناسب و به تبع آن آبستنی قابل قبول، توجه به این دوره از ضروریات پرورش دام سبک است.
- در دوره تولید مثلی داخل فصلی در نژاد های بومی، غالباً در هر سیکل (میانگین 17 روزه) 1 تخمک آزاد می گردد که انتظار تولید یک رأس بره خوشبینانه ترین حالت است.
- بمنظور تشدید تخمک گذاری، با توجه به ویژگی های دام های بومی و امکانات در دسترس، انجام فلاشینگ توصیه می گردد.

دوره فلاشینگ در میش و ماده بز

به فاصله‌ی حدود ۲ تا ۳ هفته پیش از جفت‌گیری تا انتهای فصل جفت‌گیری (۳ تا ۴ هفته ابتدایی آغاز آبستنی) گفته می‌شود.

هدف: افزایش آمادگی تخمدان برای تخمک‌گذاری بیشتر، بالا بردن نرخ باروری و زایش (افزایش دوقلوزایی و چندقلوزایی)، بهبود

الف) اصول تغذیه:

- **افزایش سطح انرژی جیره:** ۱۵ تا ۲۵ درصد بیشتر از جیره معمول (قبل از فصل تولید مثل)
- **مکمل‌های اصلی:** کنسانتره (جو/ذرت آسیاب‌شده، سبوس گندم، تفاله چغندر ترکیب سفارشی)، چرا در دامنه‌ها و مراتع تازه در صورت دسترسی

نمونه جیره محلی:

- علوفه خشک: ۷۰۰-۸۰۰ g یونجه یا شبدر یا ترکیبی با کاه و بقایا)
 - کنسانتره: ۳۵۰-۵۰۰ g جو، سبوس، تفاله چغندر، تریتیکاله، ...)
 - چرا مرتعی: در صورت دسترسی
 - مواد معدنی و ویتامین: سنگ نمک + مکمل‌های آلی
- افزایش تدریجی کنسانتره** طی یک هفته و کاهش آهسته پس از جفت‌گیری ضروری است (برای جلوگیری از اسیدوز و مشکلات گوارشی).

قبل از شروع دوره فلاشینگ، واکسیناسیون گله بر علیه آنترتوکسمی و انگل زدایی ضروری است.

نکات کلیدی مدیریت و تغذیه

فلاشینگ باید بین ۲ هفته پیش از جفت‌گیری شروع شود و تا پایان سیکل فحلی، ادامه یابد (۴ هفته).

دام‌های ضعیف و شاخص (دوقلوزا/سابقه زایمان ضعیف) باید جداگانه تقویت شوند.

ترکیب چرا با تغذیه دستی: زمان چرا دام به مراتع تازه در این دوره اهمیت بالایی دارد، اما حضور کنسانتره و مکمل‌های آلی (ویتامین و مواد معدنی) مهم است.

برنامه ضدانگلی پیش از شروع فلاشینگ (ضد کرم و ترجیحاً پایش کلی وضعیت سلامت)

استرس، تعویض گروه، و جابجایی دام به حداقل برسد.

با شروع فلاشینگ: میش یا بز باید امتیاز بدنی در حدود 2-2.5 از ۵ باشد (نه لاغر، نه چاق)

هدف امتیاز بدنی در پایان فلاشینگ رسیدن به امتیاز 2.5-3. با هر نیم نمره افزایش، نرخ دوقلوزایی و باروری رشد محسوس دارد.

افزایش بالاتر توصیه نمی‌شود (چاقی اصلاً مناسب نیست).

پایش روزانه ظاهری/هفتگی با لمس مهره کمر، دنده، لگن و دم توصیه می‌شود.

بیماری‌های شایع دوره فلاشینگ

- **نفخ شکم** (در مصرف ناگهانی کنسانتره/شیدر تازه)
- **اسیدوز شکمبه** (در صورت افزایش ناگهانی مواد نشاسته‌ای)
- **انگل‌های داخلی (کرم‌ها)** → ویژه دام‌هایی که پس از دوره خشکی وارد چرا می‌شوند و وضعیت ایمنی افت داشته باشد.
- **فحلی خاموش:** در صورت کمبود مواد معدنی یا بیماری‌های انگلی
- **پیشگیری:** ضد عفونی، استفاده تدریجی از کنسانتره، افزودن مکمل معدنی

پاسخ به فلاشینگ - مکانیزم فلاشینگ

افزایش سطح پروپیونیک اسید در نتیجه افزایش سطح گلوکز خون

توازن مثبت انرژی و کاهش آنزیم های کبدی کاهنده استروئید

افزایش ترشح همورمون های گنادوتروپین

.....

رابطه وضعیت بدنی با مدت زمان فلاشینگ

وضعیت بدنی BCS	دوره فلاشینگ (هفته)
1.5	9
2	6
2.5	3
3	2

توصیه‌های تکمیلی برای راهبران

- آموزش و تمرین عملی اسکور بدنی و پایش هفتگی (هم خود دامپاران هم دامداران)
- توجه اهمیت تغذیه تدریجی و منع مصرف ناگهانی کنسانتره و مرتع غنی
- ترکیب دانش فنی با امکانات محلی (شناسایی منابع بومی کنسانتره و علوفه)
- تشویق دامدار به نگهداری رکورد جفت‌گیری و جفت‌گیری مجدد برای دام‌های فحل نخورده

دوره آبستنی

معمولاً سه ماه ابتدایی آبستنی برای رصد و کنترل دام در اولویت کمتری است و مهمترین زمان 1.5 ماه آخر آبستنی است. با این حال 15 هفته ابتدایی پس از قوچ خوردن نیز حائز اهمیت است که توجه به این دوره نیز می تواند افزایش عملکرد را بدنبال داشته باشد.

○ 15 هفته ابتدایی آبستنی

- تشکیل سلول تخم در ابتدا
- جایگزینی رویان (3 هفتگی)
- تشکیل جفت (3 هفتگی تا 3 ماهگی)
- تشخیص آبستنی 30-40 روزگی و اسکن تعداد قل ها (در صورت مهیا بودن) در 84 روزگی
- بیشترین میزان سقط و جذب جنین در این دوره بدلیل تنش و استرس است.
- جابه جایی طولانی، چرا در مناطق سنگلاخ یا دعوای گله

دوره آبستنی

دوره آبستنی به 3 دوره تقسیم می شود:

مرحله آغازین (1 تا 6 هفته اول):

- لانه‌گزینی جنین حساس به استرس است.
- نیاز غذایی کمی بالاتر از دام غیرآبستن.
- پیشگیری از جابه‌جایی‌های طولانی، چرا در مناطق سنگلاخ و دعوای گله

مرحله میانی (هفته 7 تا 14):

- رشد جنین کم، نیاز غذایی متعادل.
- مناسب برای واکسیناسیون‌های میانی (آبله، آنتروتوکسمی، شاربن)

مرحله پایانی (6 تا 8 هفته آخر):

- دو سوم وزن‌گیری جنین اینجا رخ می‌دهد.
- نیاز انرژی، پروتئین و مواد معدنی به شدت بالا می‌رود.
- خطر کتوز بارداری و کمبود کلسیم بیشتر است.

وضعیت امتیاز بدنی در دوره آبستنی

روش عملی پایش:

- استفاده از معیارهای بصری و لمس ناحیه کمر (مهره‌های نخاعی).

دام خیلی لاغر (1):

- مهره‌ها برجسته/استخوانی.

دام مطلوب (2.5~3.5):

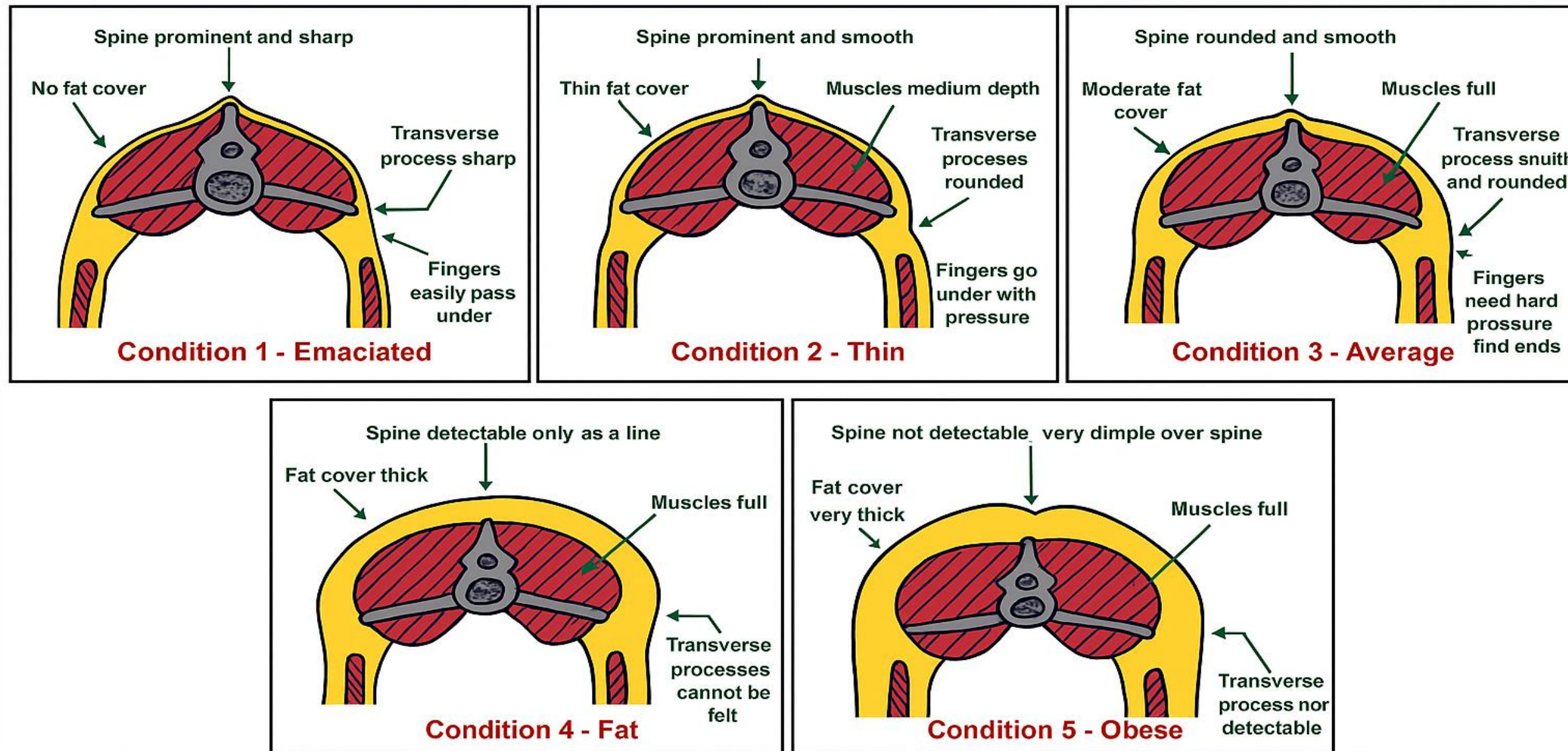
- مهره‌ها کمی قابل لمس، پوشش عضلانی و چربی مناسب.

دام چاق (4~5):

- مهره‌ها محسوس نیست، چربی آشکار.

امتیاز بدنی	توصیف بدنی	پوشش چربی	وضعیت عضلات	شکل ستون فقرات	وضعیت زوائد عرضی مهره‌ها
1.0 (لاغر مفرط)	حیوان بسیار لاغر، دنده‌ها و ستون فقرات کاملاً برجسته	بدون چربی	عضلات بسیار تحلیل رفته	بسیار تیز و برجسته	کاملاً بیرون زده و قابل لمس بدون فشار
1.5	کمی بهتر از 1.0، ولی همچنان کمبود شدید انرژی	بسیار کم	کم حجم	تیز	کاملاً حس می‌شوند
2.0 (لاغر)	لاغر ولی نه مفرط، دنده‌ها دیده می‌شوند	کم	عضلات کم عمق	برجسته و صاف	نیاز به فشار کم برای حس شدن
2.5	وضعیت رو به بهبود	متوسط کم	حجم عضلات متوسط	کمی گرد	نیاز به فشار متوسط برای حس شدن
3.0 (متوسط یا ایده‌آل)	وضعیت مناسب برای جفت‌گیری یا اوایل آبستنی	متوسط	عضلات پر	گرد و صاف	سخت‌تر حس می‌شوند
3.5	کمی پرت‌تر از حد متوسط	بیشتر از متوسط	پرت‌تر و ضخیم‌تر	گرد	زوائد به سختی قابل لمس
4.0 (چاق)	چربی زیاد، جریان خون ممکن است دچار مشکل شود	زیاد	عضلات کامل	ستون فقرات تقریباً محو	زوائد لمس نمی‌شوند
4.5	نزدیک به چاقی مفرط	بسیار زیاد	خیلی کامل	ستون فقرات پنهان	لمس ناممکن
5.0 (چاق مفرط)	خطر مشکلات زایمان و متابولیکی	بسیار زیاد، دیمپل چربی روی ستون فقرات دیده می‌شود	خیلی پر	قابل تشخیص نیست	لمس ناممکن

Body Condition Scores – Sheep/Goats

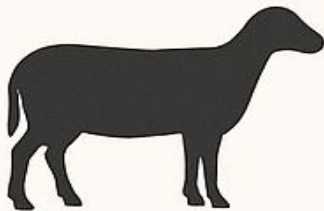
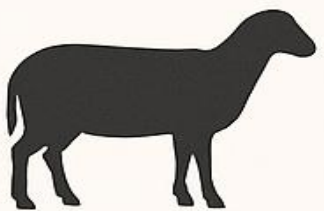
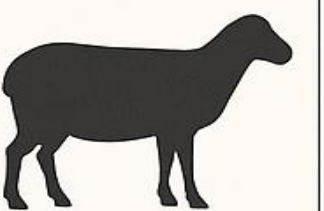
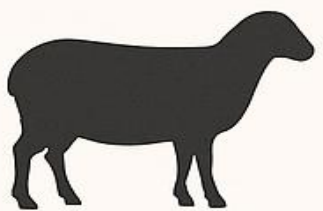
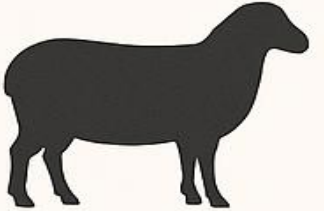
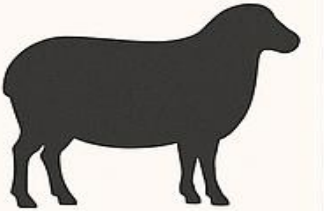
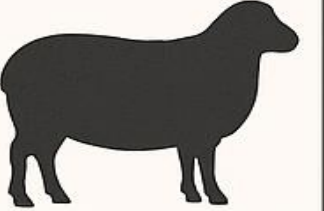

Adapted from "Body Condition Scoring of Sheep" by J.M. Thompson and H. Meyer (Oregon State University)

BODY CONDITION SCORE (BCS) OF SHEEP AND GOATS

Score 1 Emaciated	Score 1,5 1,5	Score 2,5 2,5	Score 3,5 3,5	Score 4 4	Score Obese	Score 4,5 4,5
						
No muscle or fat cover; spinous processes sharp- and prominent transverse processes sharp, fingers easily auter	Very little no fat cover; spinous prominent transverse processes sharp; fingers easily pass under with	Very little muscle depth, no fat cover; spinous processes rounded; transverse processes rounded	Moderate to deep muscle, moderate fat cover; spinous processes rounded; firm pressure to feel	Very deep moscle, thick fat cover; spinous processes smouth and rounded; transverse roundeset firm pressure	Extremely deep muscle, very thick fat cover; spinous processes not detec- tabale telt only ith firm pressure	Extremely deep muscle, very thick fat cover; spinous processes not detec- tabale cannot be felt

۱- برنامه قوج اندازی داخل فصل

- زمان: از شهریور تا پایان آذر

ملزومات و پیش نیازهای نظارتی و کنترلی

- اجرای برنامه فلاشینگ با خوراک دستی و بل یا فرق کردن مراتع
- ارزیابی قوج و میش
- ارزیابی قوج شامل ارزیابی های ظاهری اعم از سلامت دست و پا، پشم، بیضه ها، BCS
- خونگیری قوج
- ارزیابی میش شامل تعیین سن، وضعیت ظاهری، BCS
- پیگیری های قبل از قوج اندازی
- همزمان سازی فصلیدر این فصل می توان ضمن مدیریت قوج اندازی و به تبع آن زایش، صرفه جویی در هزینه ها، خوراک دادن، نگهداری قوج و کاهش تلفات و افزایش جمعیت چند قلو زایی را دنبال نمود.

اوائل آبستنی

نیاز تغذیه ای در این دوره خیلی بالا نیست و حدود 20 درصد بیشتر از نگه داری است.

2.5% وزن بدن ماده خشک با انرژی متابولیسم 1.9 و پروتئین 9% کفایت می کند.

وضعیت بدنی همانند دوره آبستن حداقل 2 مناسب است.

در دام های کوچ رو؛ بدلیل تغذیه با علوفه مناسب و نامحدود در مراتع ییلاقی معمولاً وضعیت بدنی 3 به بالا خواهد بود و این

میزان یک نوع ذخیره برای طول دوره کوچ و حتی بالاتر رفتن سن آبستنی خواهد بود.

تزریق واکسن ها و ضدانگل به شرط عدم آسیب به جنین تا قبل از زمان رسیدن به ماه آخر آبستنی توصیه می گردد.

اواخر آبستنی

مهمترین دوره تولیدی است.

75 درصد رشد جنین و توسعه بافت پستانی در این دوره است.

کنترل این دوره تاثیر بسزایی در کاهش تلفات بره و بزغاله، افزایش وزن تولد بره و بزغاله و افزایش تولید شیر میش و بز را به همراه خواهد داشت.

این دوره 6 هفته آخر آبستنی را شامل می شود.

اگر اسکن جنین در 84 روزگی انجام شده باشد، تغذیه دوقلوها و سه قلوها از 4-6 هفتگی (بسته به وضعیت بدنی) باید آغاز گردد. احتیاجات در این دوره 50% بیشتر بوده و در نظر گرفتن این احتیاجات تضمینی برای تولید پیش رو و تولید های بعدی است. وزن تولد جنین، تضمین تولید آغوز باکیفیت، کاهش تلفات مولد و بره و بزغاله ها و... از مهمترین تاثیرات توجه به نیازهای تغذیه ای اسن زمان است.

اواخر آبستنی

3% وزن بدن ماده خشک، انرژی متابولیم 2-2.2 و پروتئین 11-13 بسته به وضعیت قل و BCS.

توجه به مواد معدنی و ویتامین ها در این دوره اهمیت دارد (Ca , P) و نسبت های آنها.

عادت دهی به خوراک در این دوره دارای اهمیت است.

عدم جبران کمبودهای تغذیه ای در این دوره کاهش قند خون، افزایش اسید پروپیونیک و مسمویت آبستنی را بدنیاال دارد

همچنین تولد بره های ضعیف، افزایش سقط و مرده زایی از دیگر تاثیرات آن است.

تغذیه بیش از حد نیز می تواند مشکلاتی ایجاد کند مانند سخت زایی، پرولاپس و در برخی موارد کاهش وزن تولد جنین.

وضعیت بدنی مناسب آخر آبستنی

- 3.5 تا 4 (در گوسفندان ایرانی یا دنبه دار 0.5 واحد کمتر)
- تاثیر بر وزن تولد جنین
- تاثیر بر رشد و توسعه بافت های شیر ساز میش و بز
- برگشت سریعتر رحم میش و بز های تازه زا برای برنامه دوباره زایی
- کاهش تلفات دام های مولد

برنامه تغذیه عشایری دام آبستن

(بر اساس توصیه سازمان ترویج برای ایران و ترکیب با جیره بومی)

مرحله آغازین

- چراگاه متوسط + یونجه خشک یا شبدر خشک.
- نمک و آجر معدنی همیشه در دسترس.

مرحله میانی

- علوفه‌های کم‌کیفیت (کاه + مکمل سبوس / تفاله چغندر خشک)
- جلوگیری از لاغری با اضافه‌کردن کمی جو یا گندم خردشده.

مرحله پایانی

- روزانه ۲۰۰-۵۰۰ گرم کنسانتره (جو+ذرت+کنجاله سویا یا پنبه‌دانه).
- تقسیم به ۲ یا ۳ وعده کوچک.
- تأمین کلسیم و فسفر (سنگ‌لیس، دی‌کلسیم فسفات).

نمونه جیره‌ها برای دام‌های آبستن

مرحله آبستنی	نمونه جیره پیشنهادی (براساس واحد وزن ۵۰ کیلوگرم)
اوایل / اواسط آبستنی	علوفه خشک: ۱ کیلوگرم / جو: ۳۵۰ گرم / کنجاله یا سبوس: ۱۵۰ گرم
اواخر آبستنی (تک‌قلو)	علوفه خشک: ۰,۸ کیلو / جو: ۴۵۰ گرم / کنجاله: ۲۰۰ گرم
اواخر آبستنی (چندقلو)	علوفه خشک: ۰,۷ کیلو / جو: ۶۰۰ گرم / کنجاله: ۲۵۰ گرم + مکمل

نکات مکملی:

- مصرف دی‌کلسیم فسفات و/یا بلوک معدنی برای همه میش‌ها الزامی و کم‌هزینه.
- آب تمیز و تازه همیشه در دسترس باشد.

راهکارهای مدیریتی

جهت ارتقای نسبت بهره‌گیری و چندقلوزایی

الف- افزایش باروری و همزمان‌سازی بهره‌گیری

- **فلاشینگ:** (افزایش انرژی/پروتئین میش‌ها از دو هفته قبل جفت‌گیری با اضافه‌شدن جو/کنجاله و ذرت
- **انتخاب قوچ/بز نر پرمحصول:** حذف نرهای کم‌بازده، استفاده از نرهای دارای سابقه چندقلوزایی
- **یکپارچه‌سازی زمان جفت‌گیری:** قراردهی قوچ‌ها فقط در مهرماه

ب- ارتقای چندقلوزایی:

- ترجیحاً میش‌های قبلاً چندقلویا و سن ۲~۶ سال مورد استفاده قرار بگیرند
- جیره غنی‌تر اواخر آبستنی برای چندقلوزاها، پایش BCS دقیق‌تر

ج- مدیریت مخاطرات زایمانی و بهره‌زایی

- تسهیل زایش در محل‌های تمیز با دسترسی فوری به آب و علوفه
- مراقبت ویژه از بره‌های دوقلو و ضعیف

نکات تکمیلی

در تمام دوره به نکات زیر توجه شود:

علامت‌گذاری می‌ش‌ها بر اساس زمان جفت‌گیری (سه دسته: اوایل، میانه، اواخر) برای برنامه تغذیه و زایش.

ایجاد فرصت ورزش (جاگذاری آخور کمی دورتر)

کنترل وضعیت بدنی: بین ۲,۵ تا ۳,۵.

قبل از زایش (3 تا 4 هفته پایانی):

- چیدن پشم یا اصلاح اطراف پستان و مقعد برای بهداشت و راحتی بره.
- جلوگیری از ترومای فیزیکی و سقط با ملایمت در جابه‌جایی.
- جدا کردن چندقلوزاها و لاغرها برای جیره غنی‌تر.
- در شرایط کوچ، برنامه تغذیه غنی نزدیک به زایش را مختل نکنید.

نکات تکمیلی اواخر آبستنی

- تزریق واکسن آنترتوکسمی (یادآور)
- افزودن آنتی بیوتیک خوراکی (آئرومایسین) باعث کاهش تلفات بره و بزغاله ها خواهد شد.
- مبارزه با انگل های داخلی (به شرط عدم صدمه)
- تزریق واکسن آگالاکسی در ماه سوم توصیه می گردد.
- تزریق ویتامین ای سلنیم به مادر
- تزریق ویتامین آد3 ای سی به مادر
- در صورت امکان خوراندن بولوس های آهسته رهش به جای تزریقات

توصیه‌های عملی روزمره

برای دامدار جهت مدیریت دام آبستن

- مشاوره با دامیار در پاییز جهت تعیین تغذیه دقیق و انتخاب دام داری پتانسیل چندقلو
- برنامه ضد عفونی مکان و ابزار زایش
- پایش هفتگی نمره بدنی و تنظیم تغذیه، خصوصاً اواخر آبستنی
- ثبت تاریخ جفت‌گیری و بودجه ریزی خوراک برای اواخر دوره
- تامین مکمل‌های معدنی، دسترسی به آب سالم، و مراقبت پس از زایش بره
- اختصاص مکان گرم و خشک برای بره‌های نارس و مادران چندقلوزا

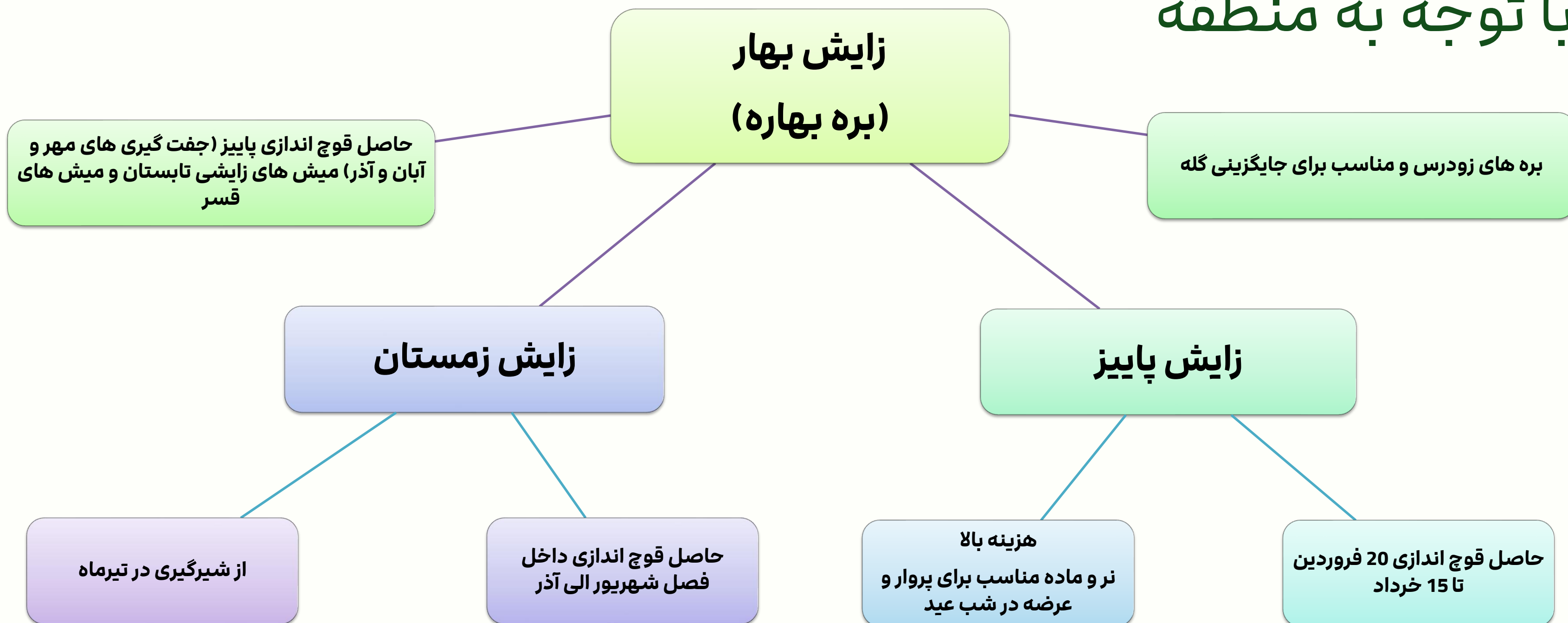
جدول زمانی پیشنهادهای مدیریت

پایش	تغذیه	اقدام کلیدی	ماه
BCS افزایش	مرتع سبز، علوفه	تغذیه حمایتی فصل بهار	اردیبهشت
BCS=2.5~3	جو/کنجاله اضافه	شروع فلاشینگ	شهریور
BCS	ادامه فلاشینگ	جفت‌گیری متمرکز/کنترل قوچ	مهر
سلامت جنین	جیره معمول	تغذیه مناسب آبستنی	آبان-دی
پیشگیری مسمومیت	جو، کنجاله زیاد	تغذیه پرانرژی، مکمل معدنی ویژه چندقلوزا	بهمن-اسفند
سلامت بره زایی	جیره تقویت‌کننده	زایش گروهی، مراقبت ویژه	اسفند
مراقبت بره‌ها	علوفه/غلات	مراقبت شیردهی و رشد بره‌ها	فروردین

برنامه قوچ اندازی و زایش

با توجه به منطقه

مهم ترین بیماری های دوره آبستنی

الف- مسمومیت آبستنی ((Pregnancy Toxemia

- **علائم:** بیحالی، ضعف، نبود اشتها، لرزش، مرگ ناگهانی
- **راهکار فوری:** تغذیه غنی از انرژی، استفاده از مولاس، گلوکز خوراکی، قرص جوشان قندی
- **پیشگیری:** کنترل چاقی و لاغری، تغذیه فزاینده بویژه چندقلوها

ب- کمبود مواد معدنی و ویتامینی

- **نشانه ها:** تولد بره ضعیف، ریزش مو، مشکلات رشد بره
- **پیشگیری/درمان:** افزودن سنگ نمک، بلوک مکمل، مصرف علوفه متنوع

ج- بیماری های عفونی موثر بر سقط یا مرده زایی

- **علائم:** سقط مکرر، ترشحات غیر طبیعی
- **پیشنهاد:** قرنطینه دام های تازه وارد، ضد عفونی محل های زایش و تماس با دام های وحشی

د- پرولاپس رحم

مسمومیت آبستنی (کتوز، استونمیا)

مسمومیت آبستنی (کتوز، استونمیا)

دام مستعد: میش یا بزهای چاق، دوقلوها و میش های لاغر

عوامل زمینه ساز: درگیر شدن حیوان آبستن با تنش های دیگر مانند تغذیه ناکافی، نقل و انتقال، آب و هوای خراب، ابتلا به سایر بیماری ها

شایع ترین زمان ابتلا: 1-3 هفته قبل از زایش

مهمترین دلیل ابتلا: رشد سریع جنین موجب کاهش حجم و فشار به شکمبه می شود. این امر موجب کاهش مصرف خوراک و متعاقب آن کاهش سطح گلوکز خون شده که باعث آزاد شدن چربی و تولید اجسام کتون در بدن و افزایش سطح اجسام کتون در خون می شود.

مهمترین علائم: گیجی، ضعف، کوری موقت، زمین گیری و فلجی و لرزش بدن

درمان: اصلاح تغذیه اواخر آبستنی، اختصاص فضای آخور کافی، خوراندن روزانه 250 سی سی پروپیلین گلیکول، سرم دکستروز 5 درصد در اوائل بیماری و تجویز الکتrolیت ها (سدیم بیکربنات)

مسمومیت آبستنی

Fig. 1.120 Eight Dorset cross ewes showed clinical signs suggestive of pregnancy toxaemia.

Fig. 1.121 Many of the fat ewes refused to eat the average-quality hay that was provided.

جذب جنین، سقط جنین و مرده زایی

جذب جنین، سقط جنین و مرده زایی از مهم ترین عوامل کاهش بهره وری در گله های میش و بز در ایران هستند. تأثیر این پدیده ها علاوه بر خسارت های اقتصادی، در افزایش شیوع عفونت ها و خطر انتقال بیماری های مشترک انسان و دام (زئونوز) بسیار قابل توجه است. عوامل موثر اکثراً به دو دسته عفونی و مدیریتی (غیرعفونی) تقسیم می شوند؛ هر یک روش های درمان و پیشگیری خاص خود را دارند.

- **جذب جنین (Embryo Absorption)** از دست رفتن جنین در هفته های ابتدایی آبستنی بدون علامت خارجی؛ شیوع تا ۲۵٪ در سه هفته اول.
- **سقط جنین Abortion**: دفع جنین نارس در طول آبستنی؛ نرخ طبیعی سقط ۱،۵ تا ۲
- **مرده زایی Stillbirth**: تولد بره یا بزغاله مرده در پایان آبستنی.

اصطلاح	توضیح ساده برای دامدار
جذب جنین	مرگ جنین در ماه اول بارداری و بازجذب کامل توسط بدن مادر تنها نشانه عملی برای دامدار: بازگشت دام به فحلی
سقط جنین	خروج جنین نارس یا ناقص قبل از موعد زایمان طبیعی تا ۵٪، اضطراری بالای ۱۰٪ گله
مرده‌زایی	تولد نوزاد کامل اما بی‌جان یا مرگ در حین/پس از تولد شناسایی با مشاهده بره مرده یا نوزاد بی‌نفس، بند ناف خشک

عامل بیماری‌زا و نام بیماری	شیوع در ایران	علائم اختصاصی	انتقال	اقدامات مؤثر
بروسلا (تب مالت یا بروسلوز)	بسیار شایع و خطرناک	سقط در انتهای بارداری، جفت ماندگی، ورم بیضه، کاهش شیر [تصویر قوچ/بز با بیضه متورم]	علوفه/آب آلوده، جفت/ترشحات، تماس مستقیم	واکسن (19Strain) زیر نظر دامپزشک، جداسازی دام مبتلا، دفع و دفن/سوزاندن جفت و جنین، ضدعفونی محل، بهداشت فردی با دستکش [تصویر دامدار با دستکش]
توکسوپلازما (توکسوپلاسموز)	شایع‌ترین بیماری انگلی عامل سقط	سقط در مراحل مختلف، جنین مومیایی [تصویر جنین مومیایی شده]، جفت با نقاط سفید [تصویر جفت آلوده]	خوراک/آب آلوده به مدفوع گربه	کنترل ورود گربه‌ها به انبار علوفه، محافظت خوراک دام، دفن بهداشتی مواد سقط‌شده
کلامیدیا (کلامیدیوز)	متداول، طوفان سقط	سقط در هفته آخر، جفت ضخیم و قهوه‌ای [تصویر جفت غیرطبیعی]، ترشحات واژن، تولد بره ضعیف	تماس با جفت/ترشحات، بره ماده متولدشده در سال طوفان	جداسازی دام، دفع بهداشتی جفت و جنین، ضدعفونی محل، بره ماده برای پروار/کشتار، دارودرمانی (تتراسایکلین)، واکسن در صورت موجود
مایکوپلازما (آگالاکسی/باد شیر)	بسیار شایع	کاهش شیر، ورم پستان [تصویر پستان متورم/آسیب دیده]، لنگش، سقط و مرده‌زایی	تماس مستقیم، شیر آلوده، ابزار آلوده	واکسن آگالاکسی، جداسازی دام بیمار، بهداشت شیردوشی، درمان با تایلوژین، اریترومايسين
کمپیلوباکتر (کمپیلوباکتریوز)	کم تا متوسط	سقط آخر بارداری، التهاب رحم	آب/خوراک آلوده، قوچ ناقل	آب سالم، ضدعفونی، واکسن/درمان تتراسایکلین
سالمونلوز	متوسط	تب بالا، اسهال، سقط	آب/خوراک آلوده، ازدحام	تمیزی محیط و خوراک، آب سالم
لیستریا (لیستریوز یا بیماری سیلو)	موردی	سقط، علائم عصبی	سیلاژ فاسد، خوراک آلوده	استفاده از سیلاژ با کیفیت
اریزیپلوتریکس	نادر اما جدی	سقط جنین رشد یافته، نکروز سفید جفت	محیط آلوده	بهداشت جایگاه، دفع صحیح لاشه
ویروس‌هایی عامل (بوردر، آکابان)	کمتر شایع	سقط، مرده‌زایی، ناهنجاری مادرزادی	انتقال مادرزاد، تماس دام‌ها، پشه‌ها	قرنطینه دام جدید، کنترل حشرات

عوامل غیر عفونی از دست رفتن آبستنی	مشاهده دامدار	اقدام عملی موثر
ضربه فیزیکی	شلوغی شدید، درگیری یا هجوم دام‌ها	جداسازی دام آبستن، مدیریت ورود آرام پس از چرا، محیط امن
تغذیه نامناسب	لاغری دام، خوراک با کیفیت پایین یا کپک‌زده	جیره متعادل و کافی، مکمل‌دهی با نظر دامپزشک، حذف خوراک مشکوک
گیاهان یا خوراک سمی	گیاه هرز، برگ کپک‌زده، خوراک فاسد	پاک‌سازی مرتع و جایگاه از گیاهان سمی، نگهداری خوراک خشک و سالم
آب آلوده یا یخ‌زده	اسهال یا ضعف دام	آب آشامیدنی تمیز و سالم
سرما یا گرمای شدید	کم‌تحركی، بی‌حالی، تلف بره‌ها پس از تولد	پناهگاه مناسب، افزایش انرژی جیره، سایه‌بان و تهویه
عدم تعادل هورمونی	سقط‌های تکراری بدون علت عفونی	تغذیه مناسب، مشاوره آزمایش هورمونی با دامپزشک
چندقلوزایی بیش از حد	تولد بره‌های بسیار ضعیف یا مرده	برنامه جفت‌گیری مناسب بر اساس ظرفیت تغذیه‌ای مادر

کمبودها: سلنیوم، ویتامین E، انرژی، پروتئین، سایر مواد معدنی

سموم گیاهی و خوراک آلوده: مایکوتوکسین ها (کپک)، گیاهان سمی مراتع (شبدر شیرین، ذرت خوشه‌ای، تاج خروس، علوفه کپک‌زده، نیترات بالا)

استرس محیطی: تراکم بالا، شرایط نامناسب جایگاه، گرما یا سرمای شدید، حمل و نقل و جابجایی غیر اصولی، ضربات فیزیکی
بهداشت ضعیف: عدم ضد عفونی محیط، عدم جداسازی دام‌های بیمار، دفع نامناسب جنین و جفت.

تجویز اشتباه داروها: مصرف هورمون‌ها و داروهای ضدالتهاب (کورتون‌ها) بدون نظر دامپزشک می‌تواند باعث سقط شود.

پیشگیری:

- جیره کامل و متعادل، استفاده از مکمل سلنیوم و ویتامین E
- پیشگیری مصرف خوراک کپک‌زده، گیاهان سمی و منبع آلودگی
- مدیریت مناسب محیط دامداری؛ تهویه، ضد عفونی و کاهش تراکم
- آموزش دامداران در مورد ریسک‌های تغذیه‌ای و محیطی

راهکارهای عملی پیشگیری از بروز در دامداری های سنتی

بهداشت و امنیت زیستی: (جداسازی فوری دام های سقط کرده از گله، دفع صحیح جنین های سقط شده و جفت (دفن عمیق یا سوزاندن)، ضد عفونی منظم محل نگهداری (استفاده از ضد عفونی کننده های در دسترس) جلوگیری از ورود گربه و جوندگان به محل یا انبار خوراک)

تغذیه: (تهیه خوراک باکیفیت، سالم و تازه، استفاده از مکمل های ویتامینی مثل ویتامین ای سلنیم و مقابله با سموم قارچی و تقویت دستگاه ایمنی بدن مادر)

درمان و واکسیناسیون: (درمان آنتی بیوتیکی: تتراسایکلین ها (اکسی تتراسایکلین) برای کلامیدیوز و کمپیلوباکتریوز، دوره سه روزه تایلوزین /اریترومایسین برای آگالاکسی، اجرای برنامه منظم واکسیناسیون برای گله با نظر دامیار و دامپزشک)

مدیریت استرس و محیط: (اجتناب از تراکم بالا، حمل و نقل غیرضروری، ضربات فیزیکی، تهویه و ایجاد محیط آرام و تمیز برای دام های آبستن و همچنین آماده سازی محل مناسب برای زایمان)

آموزش و پیگیری: آموزش به دامداران درباره عوامل عفونی و علائم سقط جنین، خطرات بیماری های مشترک بین انسان و دام، رعایت بهداشت و اهمیت انجام واکسیناسیون صحیح

پرولاپس واژینال و رحم

الف) پرولاپس واژینال:

- ظاهر یک توده قرمز، صاف که از فرج خارج شده (شکل از اندازه توپ تنیس تا هندوانه).
- حیوان معمولاً فشار می‌آورد، بیقرار است و مشکل دردرازکشیدن دارد.
- در موارد شدید، پرولاپس رکتوم نیز ممکن است رخ دهد.
- عمدتاً در سه هفته پایانی آبستنی و نزدیک به زایمان.

ب) پرولاپس رحم:

- رخداد بلافاصله پس از زایمان، با توده بزرگ و برجسته دارای کارونکول (برجستگی‌های قارچ‌مانند).
- حیوان فشار شدید، ناراحتی و افزایش تعداد ضربان قلب و تنفس دارد.
- توده ممکن است آلوده به مدفوع، دچار تورم و زخم باشد.
- چند ساعت اولیه پس از زایمان و عمدتاً زمانی که تون عضلانی رحم پایین است.

عوامل مستعد ساز

هورمونی: افزایش استروژن و ریلاکسین اواخر آبستنی.

ژنتیک: استعداد ارثی؛ ضرورت حذف دام‌های مبتلا از برنامه اصلاح نژاد.

سن: هم گوسفندان مسن، هم بره‌ها.

وضعیت بدنی: چاقی بیش از حد یا لاغری؛ هر دو عامل.

چندقلوزایی: افزایش فشار داخل شکم.

فعالیت/تحرک: بی‌تحرکی، زمین گرفتن زیاد.

تغذیه: مصرف علوفه با مقادیر زیاد مواد شبه‌استروژنیک (مانند یونجه، شبدر)،

کمبود کلسیم، فسفر و ...

عوامل آناتومیک: قطعه کردن دم بیش از حد کوتاه.

عوامل محیطی: هوای سرد، علوفه نامرغوب.

تب شیر

○ وقوع در اواخر آبستنی (و در هنگامه زایش)

- احتیاجات بالای کلسیم و کمبود کلسیم جیره می تواند باعث این عارضه شود.
- کاهش کلسیم خون 5-7 (mg/dl)
- در بز بیشتر از میش اتفاق میافتد (شاید بدلیل تولید شیر بیشتر هم مقداری و هم مدت شیردهی)
- تغذیه بیش از حد کلسیم و یا مواد حاوی کلسیم بیشتر در اواخر آبستنی

تزریق CMP

بره زایی

- جداسازی میش های نزدیک زایش 24 ساعت قبل از زایش

نشانه ها:

- سفت شدن پستان (بدلیل ترشح آغوز) - بزرگ شدن پستان
- افزایش نرخ تنفس
- ترشحات موکوسی از مهبل
- شل شدن لیگامنت های لگن
- ناآرامی و گوشه گیری دام

مراحل زایش

Table 3. Stages of Lambing and Kidding, Related Events, and Duration

Stage	Events	Ewe lamb or doeling duration	Ewe or doe duration
Stage One: Preparatory (dilation of cervix)	Lamb or kid rotates to upright position. Uterine contractions begin. Female is very restless.	6 to 12 hours	4 to 8 hours
Stage Two: Delivery (expulsion of fetus)	Lamb or kid enters birth canal. Water sac appears. Water sac ruptures. Front feet and head protrude first. Lamb or kid is delivered.	1 to 4 hours	Less than 1 hour
Stage Three: Cleaning (expulsion of placenta)	Ewe or doe straining decreases. Button attachment between uterus and placenta relaxes and separates. Placenta is expelled.	1 to 8 hours	1 to 8 hours

Source: Adapted from G.H. and D.B. Hudson. 1988. Assisting The Beef Cow At Calving Time. Univ. of Nebraska—Lincoln. Agricultural Publication G81-539A.

مدیریت بره زایی

- تغذیه با علوفه باکیفیت
- عادت دهی به کنسانتره و افزایش تدریجی آن
- دقت شود تغذیه ناگهانی با حجم بالای خوراک بسیار خطرناک است. (در زمان آبستنی، جنین، حجم زیادی را از دستگاه گوارش اشغال کرده و باعث کوچک شدن آن می شود)
- حداقل 1-2 روز بره به همراه مادر و با دردسترس بودن علوفه و خوراک کافی در جایگاه (انفرادی) نگه داری شود.
- از همان ابتدا آغوز را خالی کنید هم برای باز شدن سرپستانک ها هم تحریک ترشح شیر و جلوگیری از بین رفتن سلول های شیرساز (این کار باعث رشد تولید شیر نیز خواهد شد) وضعیت پستانها را بررسی کنید.
- در صورت پس زدن بره توسط مادر (معمولاً در توقولی ها دیده می شود) جداسازی و نگهداری مادر و بره در باکس انفرادی صورت گیرد و برای راحتی کار مقداری آغوز میش را به بره بمالید. (یا حتی مالیدن ترشحات رحمی مادر به بره یا بزغاله)
- مدیریت بره های بی مادر و تغذیه با شیر مازاد سایر میش و بزها (اهمیت وجود بز در گله)

زایش و شیردهی

برای کاهش تلفات و افزایش بهره‌وری، مدیریت زایش و پرورش بره حیاتی و الزامی است

- رعایت پروتکل‌های زایش و موارد نظارتی بره (خوراندن آغوز، ضد عفونی بند ناف)

- تغذیه میش

- تغذیه بره با استارتر مخصوص

- کنترل بیماری‌های اسهال و آنتروتوکسمی در بره

- ثبت و مشخصات (هویت، رکورد وزن تولید و میزان دوقلو زایی)

- حفظ و نگهداری دوقلوها (مادر و بره)

- برنامه واکسیناسیون بره‌ها

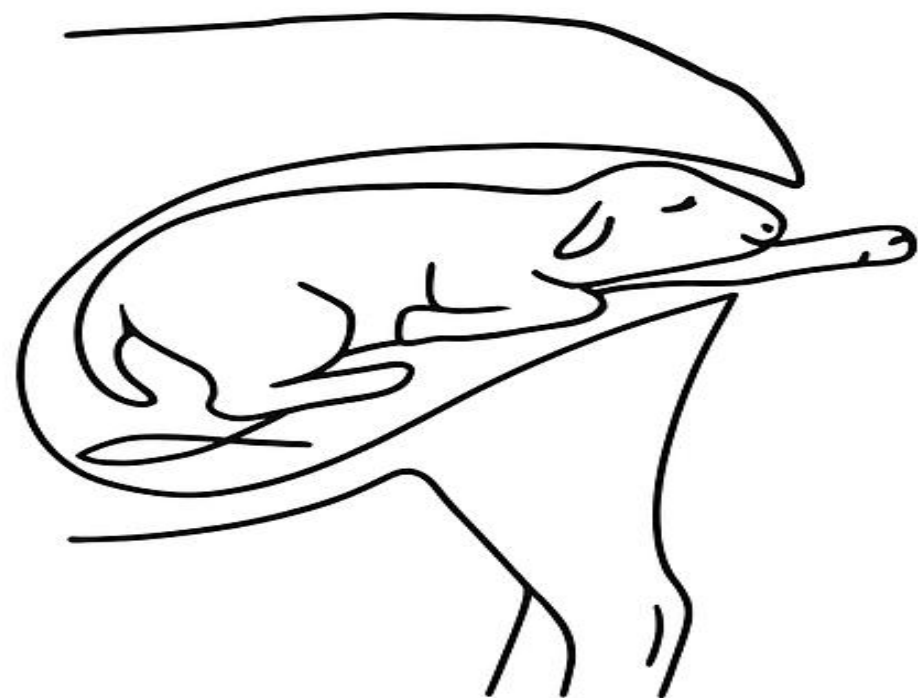
شکل طبیعی زایش

بره و بزغاله

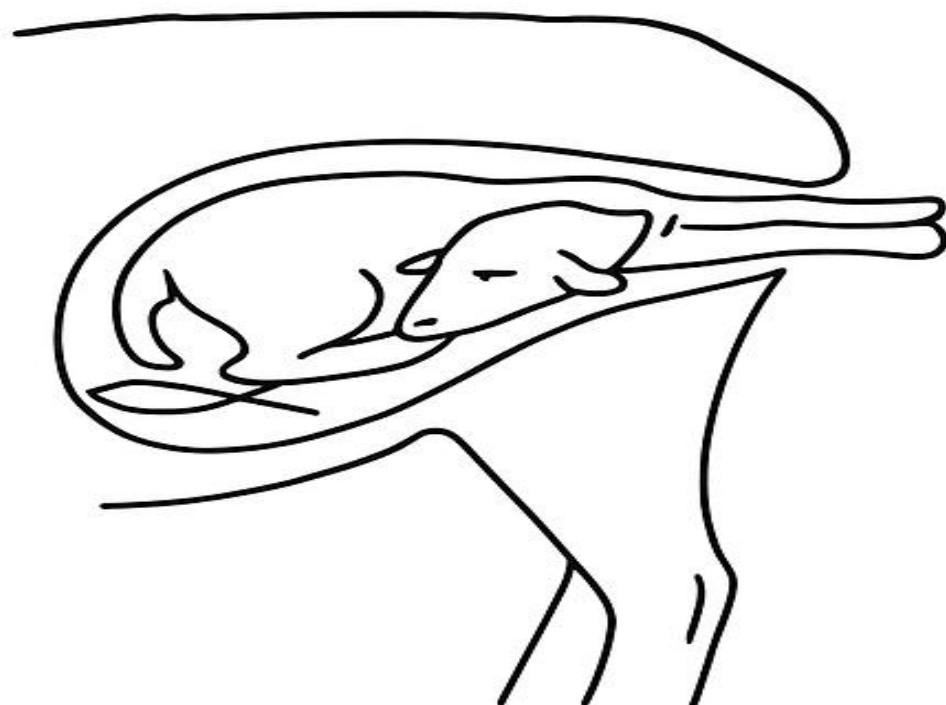
سر بین دودست

در جلو

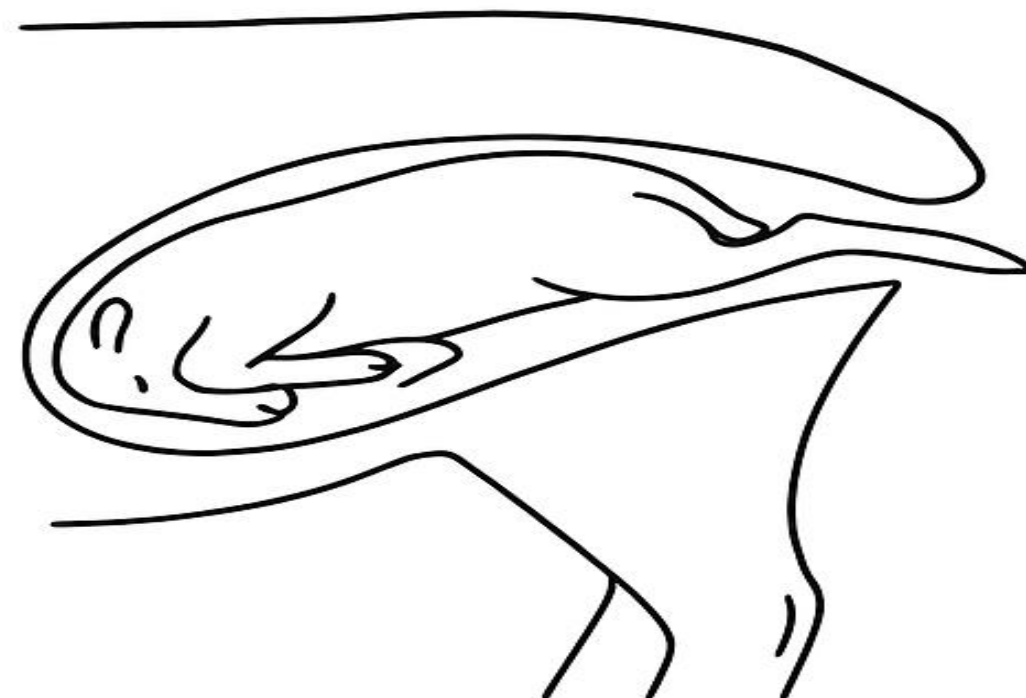

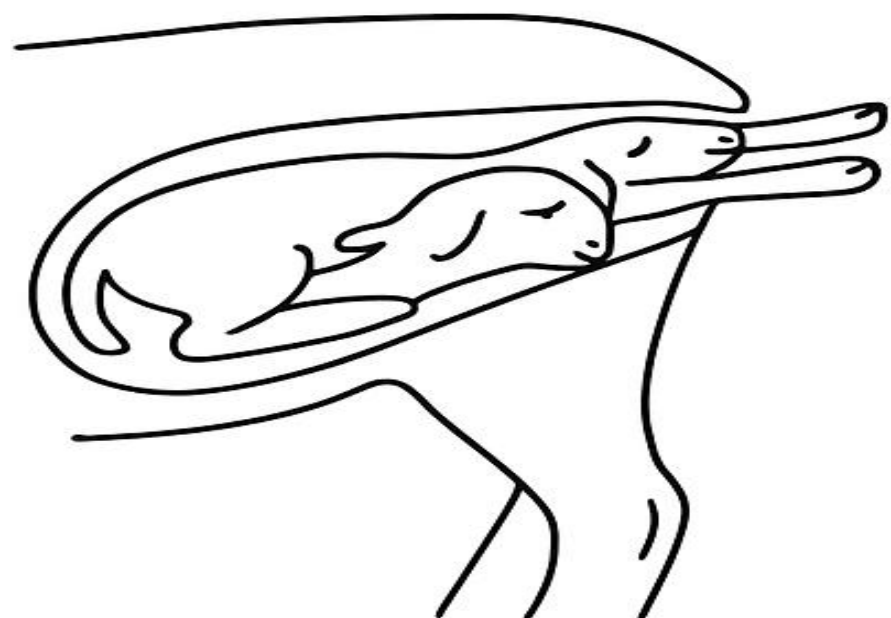
One leg back

Head back

Backwards

Four front legs

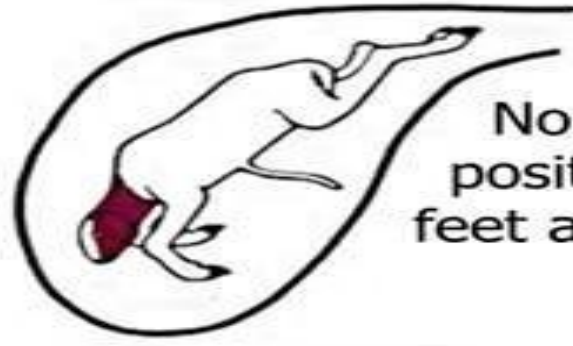
Breech

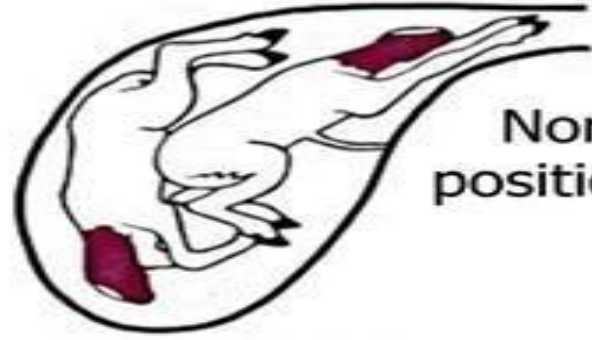
Both legs back

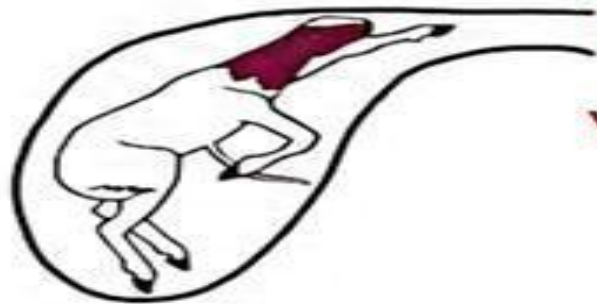
Kidding Positions

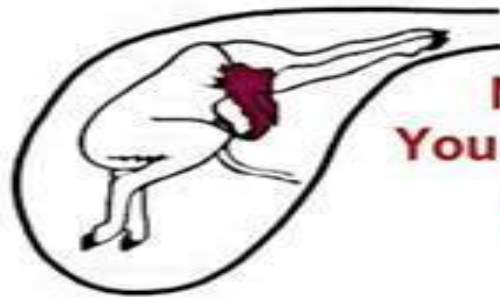
Normal Birthing position. Both rear feet are coming first.

Normal Birthing position for two kids

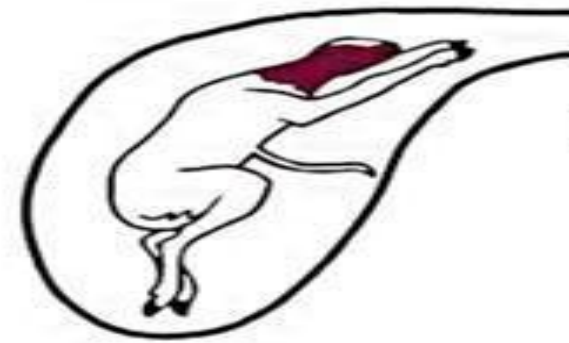
NOT normal. "one front leg bent back".
You need to reach in and gently pull the "bent back" leg forward.

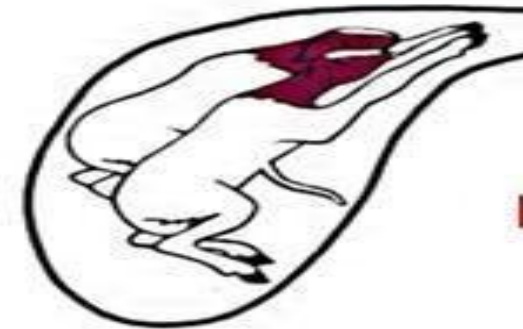
NOT normal. "Head bent back"
You need to reach in gently push and push the kid back, try to get the head to face forward.

Breech Birth. Butt first. Assistance may be needed. Push kid back in, maneuver one rear leg so it is coming first, and then maneuver the other leg forward.

Normal Birthing position. Both front feet and head forward single kid.

NOT normal. 2 kids are trying to come at once. Reach in gently and feel which parts belong to which kid. Push one kid back, to allow the other kid to come first.

کمک به زایش

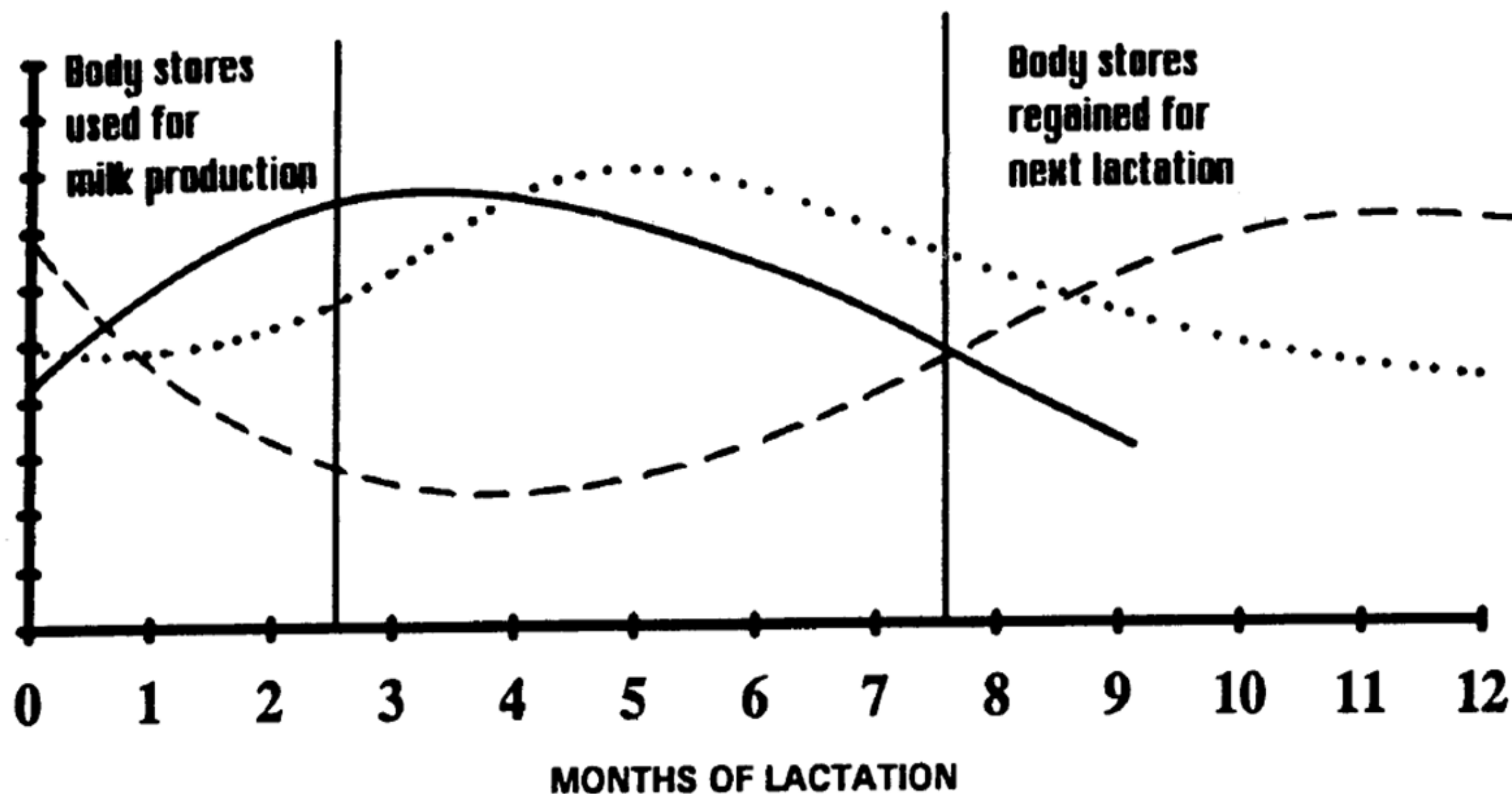
شیردهی

اوائل شیردهی

- بالاترین احتیاجات به انرژی و پروتئین (14% پروتئین – 2.3-2.5 مگاکاری (ME)
- اوج تولید شیر 2-4 هفته پس از زایش است
- اوج مصرف خوراک 5-9 هفته پس از زایش (3-4 درصد)
- کاهش وزن (5-7 درصد پس از زایش)
- میش های چندقلوزا 20-30 درصد تولید شیر بالاتری نسبت به تک قل ها دارند.
- بازگشت رحم معمولا 2-3 هفته پس از زایش خواهد منتهی در زایش های زمستان و بهار، معمولا تا شروع فصل تولید مثل در حالت آنستروس اند ولی میش های زایش پاییز 4-8 هفته بعد از زایش فحل می شوند (بسته به نژاد و وضعیت تغذیه متغیر است)
- سه روز پس از زایش میش را از بره جدا کنید و تعداد دفعات شیردهی را مدیریت کنید.
- در برخی نقاط 12 ساعت میش و بره همراه هم 12 ساعت کاملا جدا می شود در این بین یکبار شیردوشی صورت میگیرد.
- طول دوره شیردهی میش معمولا 3-5 ماه ولی در بز 8-10 ماه است.
- تولید روزانه بستگی به وضعیت تغذیه در ماه آخر آبستنی، وضعیت تغذیه در طی دوره شیر دهی، تعداد دفعات شیردهی، نژاد، فصل و آب و هوا دارد.

نمودار روند شیردهی در بز های شیری

FIGURE 1. Relationships of milk yield (—), body weight (---) and feed intake (···) of lactating goats.

اوج شیر 6-9 هفته پس از زایش
اوج مصرف خوراک 12-16 هفته پس از زایش

سایر بیماری‌ها

- پریون‌ها
- بیماری‌های ویروسی
- بیماری‌های باکتریایی
- بیماری‌های قارچی
- بیماری‌های انگلی
- بیماری‌های متابولیک

اسکراپی - عامل بیماری زا پریون

- بیماری عصبی (آنسفالیت اسفنجی)
- عامل بیماری پریون
- تغییر شکل پروتئین های ساخته شده بخصوص در مغز
- سن حیوانات درگیر 3-5 سال
- خراشیدن و مالش سرو پشم
- انتقال از طریق روده یا زخم
- **پیشگیری:** فقط قرنطینه
- بدون درمان

بیماری‌های ویروسی

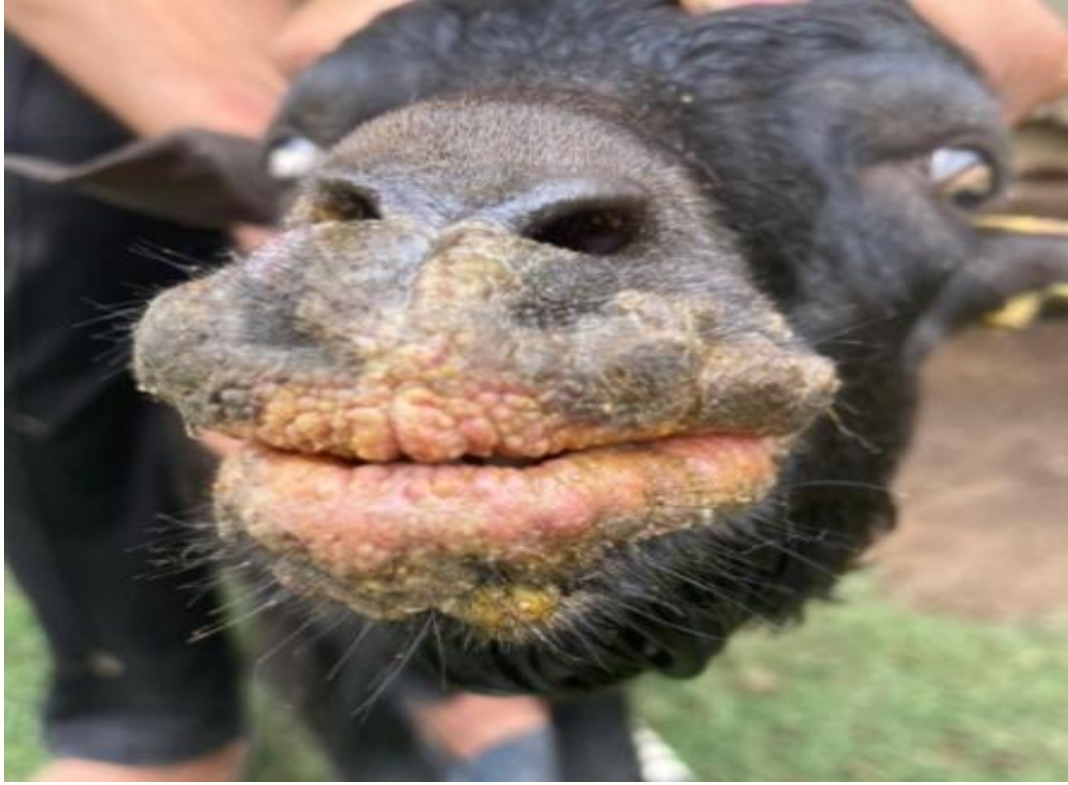

- اکتیمای واگیردار (ارف)
- طاعون نشخوارکنندگان کوچک ((PPR
- زبان آبی ((BT
- تب برفکی ((FMD)

اکتیمای واگیردار (ارف)

- ایجاد ضایعات دهانی پیشرفت کننده اطراف دهان، پستان ها و گاهها بین سم ها و روی کمر
- عامل بیماری، ویروس و از خانواده آبله
- در دام های شیرده بخصوص در فصول گرم شایع است.
- در بره و بزغاله تاثیرات منفی بر اخذ غذا، رشد و حتی مرگ و میر را بدنبال دارد (در اثر ضعف و عفونت).
- قرنطینه، شتشوی دهان با داروهای مخصوص (میرتوت) و در صورت عدم دسترسی به این داروها شستشو با مایعات اسیدی مانند سرکه، آبلیمو و قره قوروت و همچنین تقویت دستگاه ایمنی دام بیمار با تزریق ویتامین ای سلنیم و فراهم کردن خوراک تازه و سهل الهضم.
- در صورت عفونی شدن زخم، درمانهای ثانویه صورت گیرد.
- این بیماری به انسان منتقل می شود.

طاعون نشخوارکنندگان کوچک PPR

عامل بیماری

- ویروس خانواده پارامیکسوویریده، جنس موریلی ویروس.
- دامنه میزبان، نشخوارکنندگان کوچک بوده که به سرعت هم همه گیر می شود.

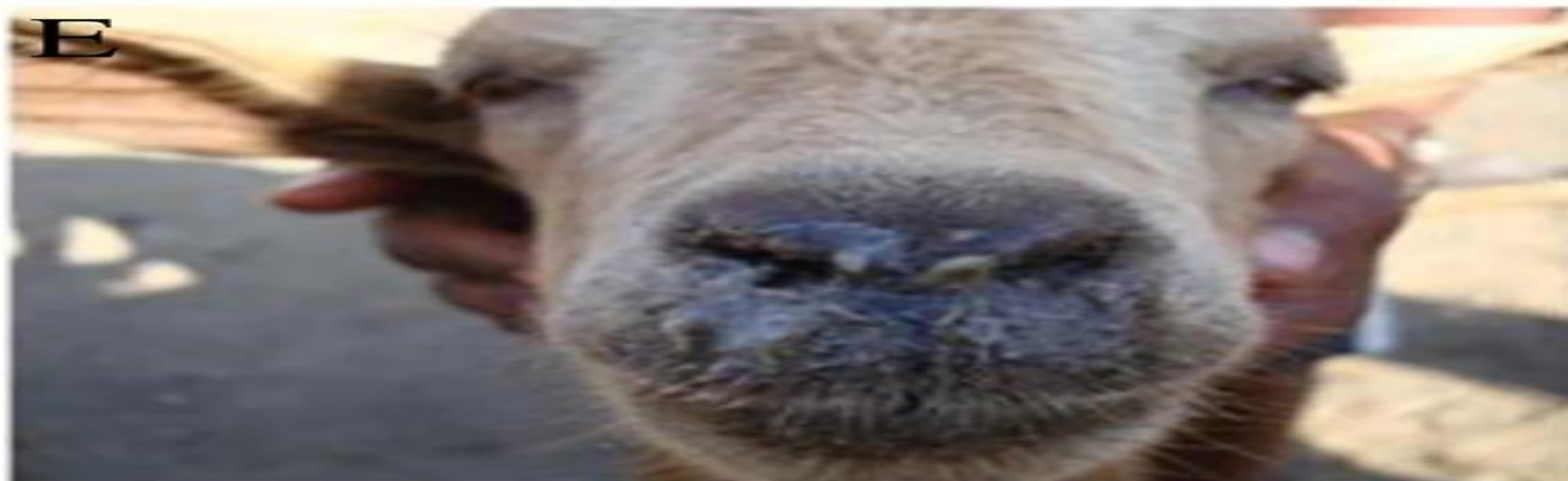
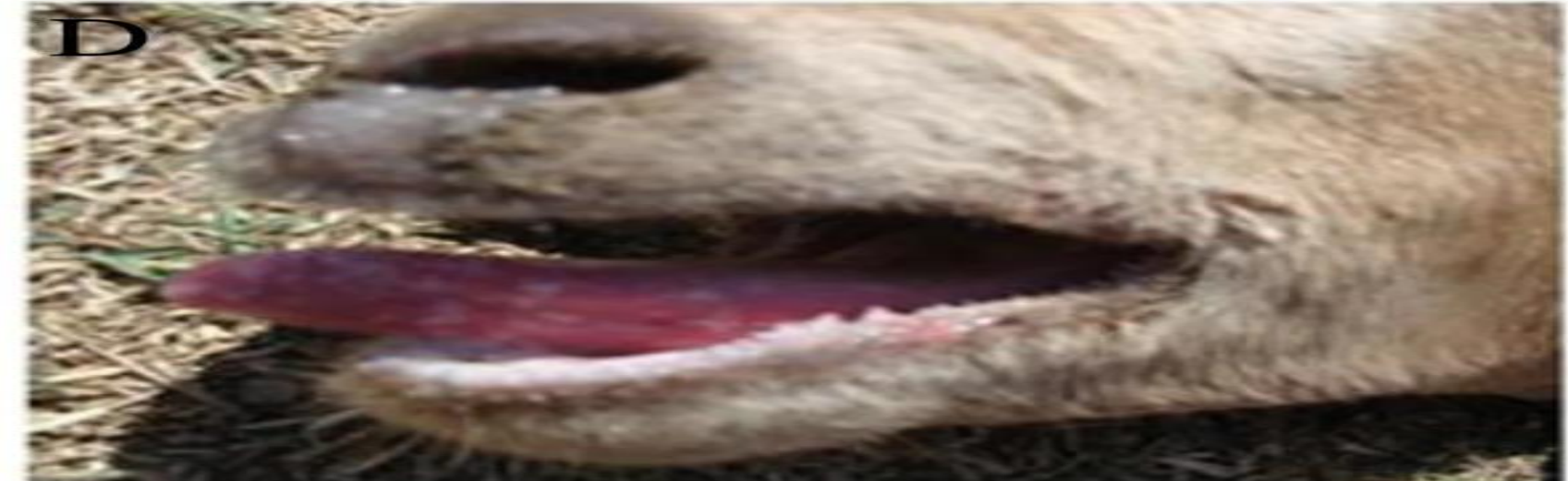
علائم بالینی

- تب بالا و بی اشتها، ترشحات بینی و چشم، زخم های دهانی (لثه و زبان)، بوی بد از دهان به علت عفونی شدن زخم ها؛ اسهال های بدبو، ذات الریه و سرفه و خس خس سینه و مرگ سریع به ویژه در دام های جوان و غیرواکسینه.

درمان و پیشگیری

- درمان حمایتی اعم از درمان تب و التهاب و مبارزه با عفونت های ثانویه (درمان اختصاصی ندارد).
- تزریق واکسن به موارد بیمار هم توصیه می شود.
- **واکسیناسیون:** واکسن زنده تخفیف حدت یافته؛ برنامه واکسیناسیون دوره ای در سطح کشور توسط سازمان دامپزشکی. رعایت اصول قرنطینه، کنترل دام جدیدالورود و حساس به بیماری.
- در مناطقی که احتمال ارتباط گله ها با نشخوارکنندگان سبک حیات وحش وجود دارد، شیوع بیماری جدی است.

زبان آبی BT

عامل بیماری

- ویروس خانواده رئوویریده، جنس اربی ویروس؛ انتقال توسط پشه های کولی کوئیدس.

علائم بالینی

- تب ناگهانی، التهاب و زخم مخاط دهان، تورم صورت و زبان (ممکن است کبود شود)، لنگش، آبریزش از بینی و اشک.

درمان و پیشگیری

- درمان حمایتی (ضدالتهاب، تقویت سیستم ایمنی).
- کنترل ناقلان (سمپاشی علیه پشه ها)، پیشگیری مبتنی بر مدیریت محیطی.
- واکسن های ویژه گاهاً وجود دارد اما در ایران استفاده عمومی ندارد، مقابله بیشتر مدیریت محور است.

تب برفکی (بیماری پا و دهان)

عامل بیماری

- ویروس خانواده پیکورناویریده، جنس آفتوویروس
- شایع‌ترین سویه در ایران (تا ۲۰۲۵): ویروس وارداتی از پاکستان، مقاوم به واکسن‌های رایج ایران.
- **راه انتقال:** خرید و قاچاق دام و گوشت آلوده، حمل و نقل، تماس مستقیم، دفع غیربهداشتی لاشه، محیط آلوده. عدم ضد عفونی محیطی که دام مبتلا به ویروس نگهداری می شود (ویروس تب برفکی به ضد عفونی بسیار حساس است و به راحتی از بین می رود)

علائم بالینی

- تب، تاول در دهان و پا، لنگش، کاهش شیر، تلفات بیشتر در دام جوان در اثر حمله ویروس به قلب (قلب ببری)

پیشگیری و کنترل

- **واکسیناسیون:** واکسن‌های کشته چندسویه، اما اثربخشی منوط به تطابق آنتی ژن، پوشش بالای ۸۰٪ و نگهداری زنجیره سرد؛ ظهور سویه‌های جدید و ناهماهنگی واکسن‌ها بزرگترین چالش موجود است.
- **سایر اقدامات:** قرنطینه گله، کنترل جابجایی دام، مدیریت تردد وسایل نقلیه و آموزش دامدار. ضد عفونی جایگاه
- **محدودیت‌ها:** کمبود واکسن، عدم پوشش کامل، ورود ویروس از کشورهای همسایه (پاکستان، افغانستان) و جابه جایی غیرقانونی دام.

بیماری‌های باکتریایی

- گنیدگی سم
- لنفادنیت کازئوز
- کزاز
- یون
- لیستریوز
- آنتروتوکسمی
- آگالاکسی
- سیاه زخم

گندیدگی سم Foot rot

عامل اصلی دهیلوباکتر ندوسوس (باکتری بی‌هوازی) به همراه فوزوباکتریوم نکروفروم، رشد در محیط مرطوب، ترشحات سم دام‌های مبتلا و خاک آلوده از عوامل تشدید کننده ابتلا هستند.

علائم بالینی

- لنگش شدید، انتقال وزن به پاهاى سالم، تورم، ترشحات بدبو، نکروز و ریزش بافت سم، کاهش عملکرد تولیدمثلى و رشد.
- در قوچ‌ها (به دلیل وزن بیشتر) بروز بالاتر.

درمان

- **موضعی:** تراش سم، شستشو با سولفات مس/روی، یدوفور، کلرهگزیدین، پمادهای ضد عفونی کننده.
- **سیستمیک:** پنی‌سیلین، استرپتومایسین، تتراسایکلین، اریترومایسین، ویتامین‌ها و مواد معدنی (A، روی، مس، سلنیوم).
- **پساب درمان:** ۲۴ ساعت محیط خشک و سم‌تراشی.

پیشگیری

تغذیه مناسب (تامین روی، مس، سلنیوم و ویتامین A)، مدیریت بهداشت جایگاه (تعبیه چاله ضد عفونی در محل عبور گله)، معاینه منظم، حذف دام‌های مقاوم به درمان.

لنفادنیت کازئوز

عامل بیماری

- کورینه باکتریوم سودوتوبرکلوزیس (باکتری مقاوم محیطی با توان ایجاد آبسه‌های چرکی).

علائم بالینی

- **فرم خارجی:** تورم و آبسه در گره‌های لنفاوی سطحی.
- **فرم داخلی:** لاغری تدریجی، افت تولید شیر و رشد؛ گاهی تلفات مزمن در اثر ایجاد آبسه در احشای بدن
- آبسه‌ها پس از پاره شدن، محیط و تجهیزات را آلوده می‌کنند و به شدت برای سایر دام‌ها واگیردار هستند.

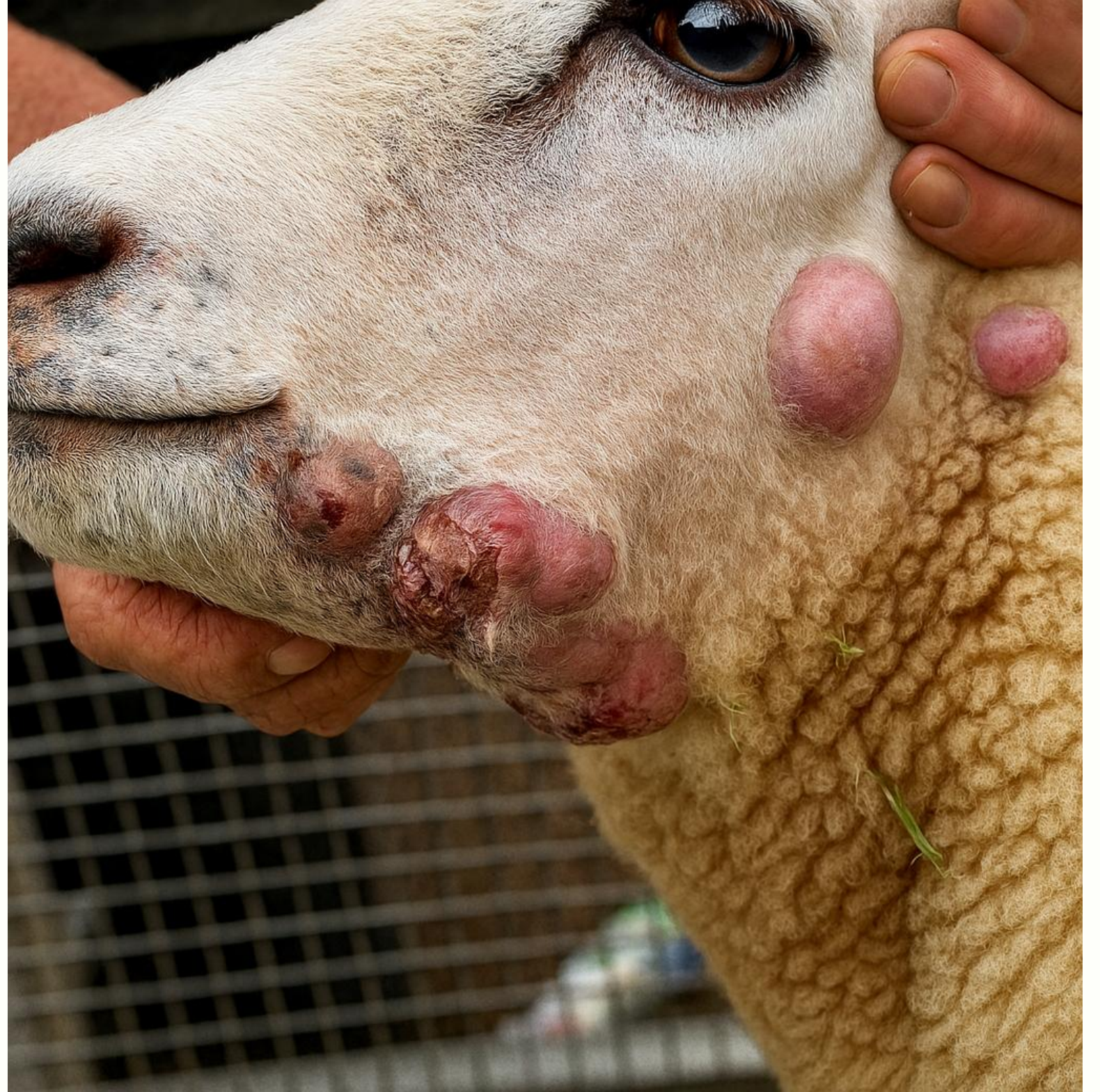
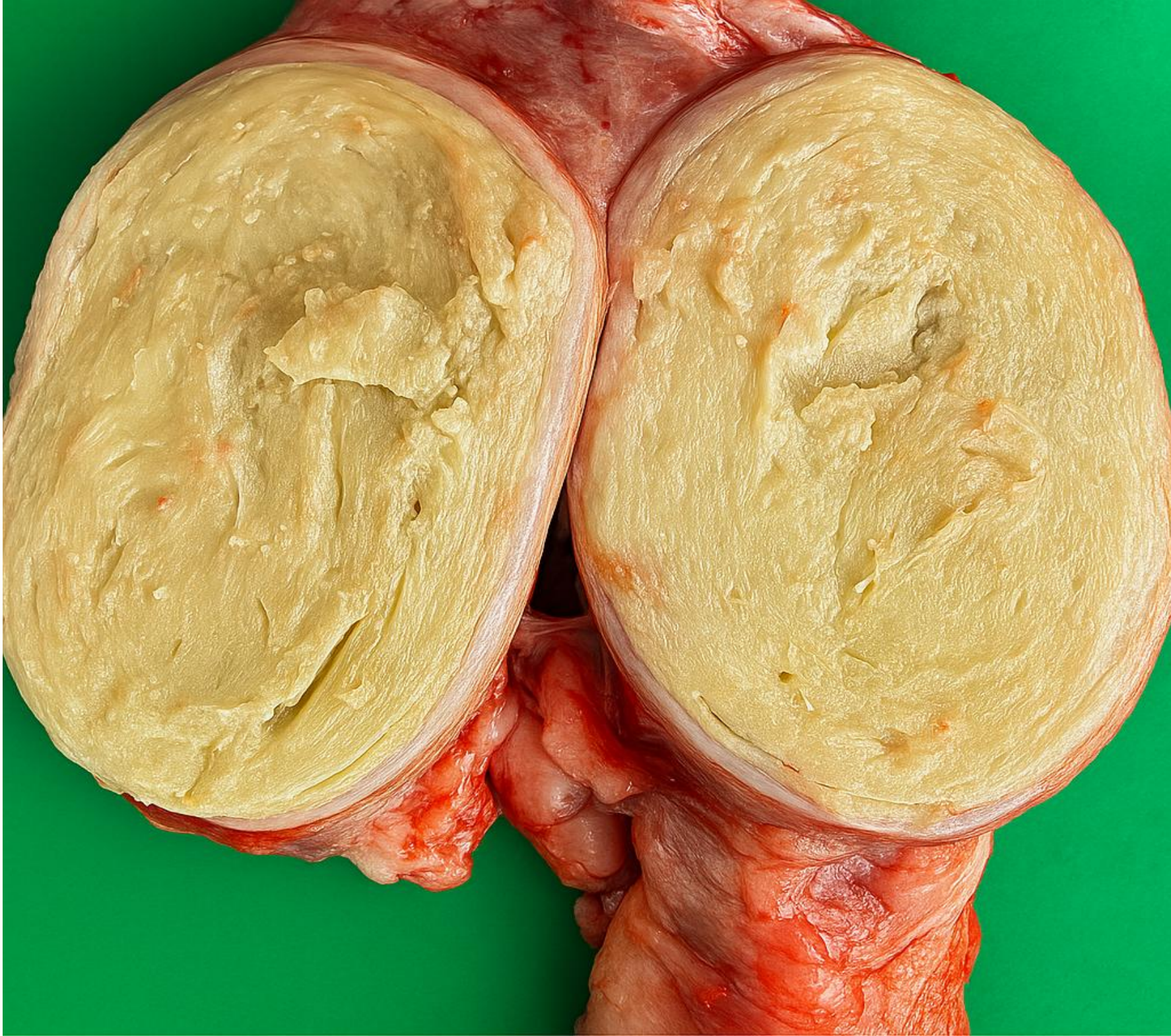
درمان

- **آبسه‌های سطحی:** تخلیه و ضد عفونی کامل.
- **آنتی‌بیوتیک‌ها:** معمولاً با تجویز آنتی‌بیوتیک‌ها علائم کاهش پیدا کرده اما با قطع آنتی‌بیوتیک مجدداً علائم عود می‌کند.

پیشگیری

- رعایت قرنطینه کامل دام‌وارداتی، حذف دام‌های آلوده، بهداشت وسایل پشم‌چینی/قیچی، ضد عفونی زخم بلافاصله.
- **واکسیناسیون:** واکسن مناسبی در ایران در دسترس نیست. ترشحات خارج شده بسیار واگیردار است و حتماً پس از جمع‌آوری؛ محیط ضد عفونی گردد.

کزاز

عامل بیماری

- کلستریدیوم تتانی (باکتری بی‌هوازی اسپورزا تولیدکننده سم عصبی). عامل بیماری در خاک حضور دارد.

علائم بالینی

- اسپاسم شدید عضلات (گردن و پشت)، قفل شدن فک، لنگش، تشنج مرگ‌آور، سفتی اندام‌ها و ناهماهنگی حرکتی.
- راه ورود اغلب زخم‌های ناشی از پشم‌چینی، اخته، جراحی‌ها یا زخم باز.

درمان

- پاک‌سازی و ضد عفونی زخم.
- تزریق پنی‌سیلین (آنتی‌بیوتیک انتخابی).
- تزریق آنتی‌توکسین تتانوس.
- شل‌کننده عضلانی، حمایت تغذیه‌ای و محیطی آرام.

پیشگیری

- **واکسیناسیون (توکسوئید کزاز):** ایمنی مؤثر فردی و گله‌ای، برنامه دوبار تزریق و یادآور سالانه.
- بهداشت زخم و ابزار در کلیه اعمال جراحی و پشم‌چینی.

یون

عامل بیماری

- مایکوباکتریوم آویوم تحت گونه سودوتوبرکلوزیس

علائم بالینی

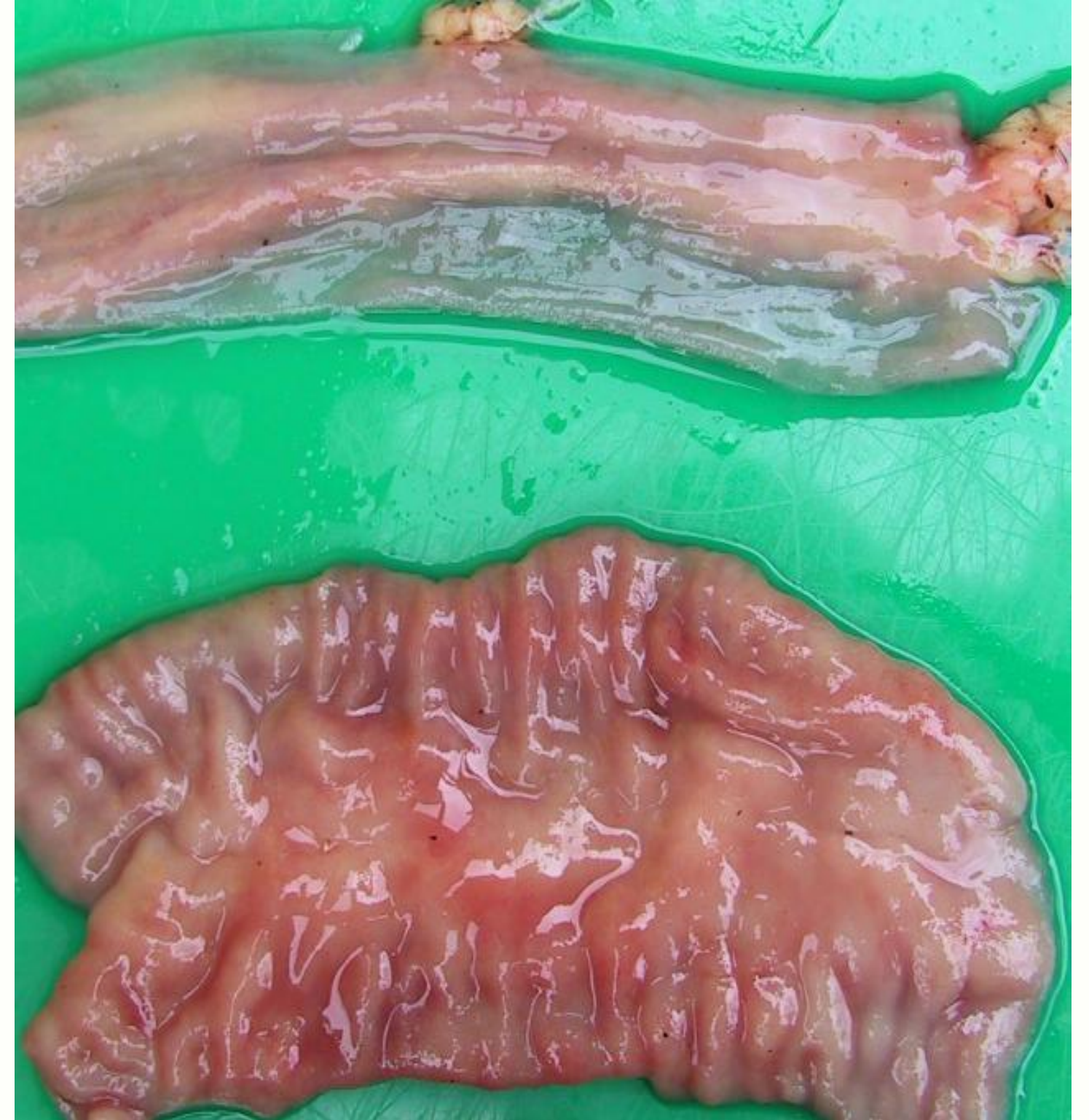
- لاغری مزمن پیشرونده، گاهی اسهال مقاوم به درمان، کاهش تولید شیر و افت وزن شدید.

درمان

- درمان مؤثر، عملی یا مقرون به صرفه نیست. حذف دام‌های مثبت، بهبود مدیریتی و ضد عفونی محیطی.
- واکسن‌های غیرتجاری با اثربخشی محدود – در ایران معمولاً استفاده رایج ندارد.

پیشگیری

- قرنطینه دام وارداتی، بهداشت سطوح خوراک و آب، کشتار دام مبتلا، عدم خرید دام از گله‌های آلوده.

لیستریوز

عامل بیماری

- لیستریا مونوسایتوژنز (باکتری مقاوم با تمایل به محیط‌های سرد، اغلب سیلاژهای آلوده و آب آلوده). معمولاً در سیلوهای که pH اسیدی نمی شود، باکتری رشد کرده و در اثر مصرف این سیلوها دام مبتلا می شود.

علائم بالینی

- چرخش سر، فلج یک طرفه صورت، گوش و زبان، فلج اندام‌ها و گاهی سقط جنین.

درمان

- آنتی‌بیوتیک‌های با نفوذ مطلوب به اعصاب (پن‌سیلین دوز بالا یا اریترومايسين و یا کلرتراسایکلین)، بهبود مدیریتی و تغذیه‌ای.

پیشگیری

- رعایت بهداشت و اصول صحیح در عمل آوری سیلاژ،

آنتروتوکسمی

عامل اصلی آن باکتری کلستریدیوم پرفرنجنس (تیپ C و D) است. بیماری بیشتر در گوسفند و بزهای جوان رخ می‌دهد و ارتباط مستقیمی با تغییرات ناگهانی جیره یا پرخوری، به‌ویژه در فصل بهار و پاییز دارد.

- **علل و عوامل مستعدکننده**

- **تغییر ناگهانی جیره** (ورود به مرتع سرسبز، مصرف علوفه تر و مراتع خیس/آبی)

- **فصول بهار و پاییز:** افزایش موارد در این فصول به دلیل دسترسی به علوفه تازه

- **عدم واکسیناسیون کامل یا مناسب**

- **تغذیه ناگهانی با کنسانتره** (دام پرواری)

- **عدم واکسیناسیون برای آغاز دوره فلاشینگ**

- **عدم واکسیناسیون در دوره آبستنی** که موجب ایمن نبودن بره‌ها و بزغاله‌شده و بره‌ها در اثر پرخوری با شیر تلف می‌شوند.

علائم بالینی:

- مرگ ناگهانی
- ضعف شدید، بی‌اشتهایی، گیجی، تلو تلو خوردن
- روده‌های قرمز، کبد متورم، طحال پر خون (در کالبدگشایی)
- اسهال و سقط (در موارد خفیف‌تر)

پیشگیری:

- واکسیناسیون گروهی کامل و به موقع (پیش از تغییرات فصلی یا جیره)
- گذار تدریجی تغذیه با علوفه تازه/کنسانتره
- جلوگیری از خوراندن علوفه یخ‌زده یا آب خیلی سرد
- تغذیه با کاه یا علوفه خشک قبل از رهاسازی در مراتع تازه

اکسن تولید موسسه رازی (چهار ظرفیتی): حدود ۱۰۵ میلیون دُز سالانه در ایران مصرف می‌شود. توصیه به تزریق ۲ دُز با فاصله دو هفته، خصوصاً پیش از تغییرات جیره است.

- مطالعات نشان داده است که اثربخشی دو دُز نسبت به یک دُز بیشتر است و طول ایمنی در گوسفندان نیز بیشتر از بزهاست.
- در میانه آبستنی تاکید بر تزریق واکسن آنتریتوکسمی به جهت انتقال ایمنی به نوزادان وجود دارد.

آگالاکسی

عامل بیماری، مایکوپلازما آگالاکتیه؛ انتقال مستقیم (تماس با دام آلوده) و غیرمستقیم (تجهیزات، ظروف شیر، چراگاه آلوده، دام ناقل بی علامت) است. بیماری داری شیوع فصلی است (اسفند، فروردین و اردیبهشت)

علائم بالینی:

- کاهش یا قطع شیر، ورم پستان
- تورم مفاصل و ضایعات چشمی
- تب، بی حالی و سقط جنین
- نرخ شیوع و تلفات
- در موارد شدید نرخ تلفات بره ها و بزغاله ها تا ۷۰٪ گزارش شده است

سیاه زخم (شاربن)

- سیاه زخم یک بیماری عفونی شدید، زئونوز و قابل انتقال به انسان است که عامل آن باکتری باسیلوس آنترازیس می باشد و عمدتاً نشخوارکنندگان اهلی به ویژه گوسفند و بز را در ایران درگیر می کند.
- بیشترین میزان بیماری در فصل چرا (بهار و تابستان) و عمدتاً بین جمعیت های دارای چرای آزاد-مشترک مشاهده می شود.
- آمار دقیق حیوانی تفکیک شده براساس سیستم مدیریت و نژاد موجود نیست و این موضوع یکی از خلاهای جدی اطلاعاتی فعلی است.
- عامل بیماری در شرایط نامساعد (خشک سالی، آلودگی، خاک های قلیایی و آهکی) اسپور تولید می کند که تا دهه ها در خاک زنده می ماند و منبع عمده عفونت برای دام های درحال چراست و مراتع را تا سال ها آلوده می سازد (مراتع شوم)

مسیر انتقال و چرخه بیماری

- **مصرف اسپورها در چرا:** اصلی ترین راه انتقال، خوردن اسپورهای باکتری موجود در خاک چرا توسط دام ها است.
- **تماس مستقیم و غیرمستقیم:** تماس با ترشحات، لاشه و فراورده های دام آلوده یا وسایل آلوده دامداری.
- **انتقال به انسان:** از طریق تماس پوستی (زخم، بریدگی)، استنشاق گردوغبار حاوی اسپور (نادر)، و مصرف گوشت/شیر آلوده به صورت خام.

علائم بالینی در گوسفند و بز

فرم حاد و فوق حاد

- مرگ ناگهانی شایع‌ترین علامت و اغلب اولین نشانه است (به‌خصوص در بز و گوسفند).
- تب شدید (تا ۴۰ درجه سانتی‌گراد)، بی‌اشتهایی، رمق نداشتن و بی‌حالی شدید.
- تورم در ناحیه گردن و زیر شکم.
- خروج ترشحات خونی از دهان، بینی، مقعد؛ ادرار و مدفوع خونی، کاهش ناگهانی تولید شیر (گاه همراه با خون یا اصطلاحاً شیر زعفرانی).
- سقط در دام‌های آبستن.
- بعد از مرگ، خون قیری رنگ و غیرقابل لخته‌شدن از منافذ خارج می‌گردد و طحال، بزرگ و شل می‌شود.
- انجام کالبدگشایی ممنوع است (به دلیل پراکنده شدن اسپورها).

ب. علائم جلدی (کمتر شایع)

- زخم‌های ضخیم، متورم و سیاه همراه با بوی تعفن، ورم نواحی دهان و اطراف لثه، تغییر رنگ پوست، ترشحات و نکروز شدید بافتی.

- پیشگیری، آموزش و مدیریت سنتی و عشایری
- شیوه‌های پیشگیری عملیاتی
- واکسیناسیون سالیانه دام سبک و سنگین: طبق گزارش ها، برنامه‌های گسترده کشوری و استانی با رایگان‌سازی واکسن انجام می‌شود. واکسن بیماری تب زاست و در دام آبستن ممنوعیت مصرف دارد.
- آموزش به دامداران و عشایر: آموزش‌های حضوری، توزیع بروشور توسط “بهورزان” در زمینه شناسایی علائم، مصرف تجهیزات حفاظتی (دستکش، ماسک)، اصول دفن صحیح لاشه و ضد عفونی جایگاه با توجه به شرایط بومی.
- مبارزه با جوندگان و حشرات.
- توزیع سم‌های رایگان برای کنترل انگل‌های خارجی در کانون‌های بیماری.
- تاکید بر خرید دام/گوشت سالم و دارای گواهی سلامت.
- مدیریت لاشه و اجساد دام
- لاشه دام مشکوک به سیاه‌زخم باید بدون کالبدگشایی در محل و زیر نظر دامپزشکی در عمق حداقل ۲ متر دفن گردد و اطراف آن با آهک پوشانده شود یا سوزانده شود.
- هرگونه دفع در رودخانه یا کنار جاده‌ها اکیداً ممنوع است.

درماتوفیت (کچلی، رینگ ورم)

عامل بیماری

- تریکوفایتون وروکوزوم

علائم بالینی

- لکه‌های بدون مو ناشی از مورихتگی، پوسته‌پوسته شدن پوست، قرمزی ملایم و خارش، عمدتاً اطراف سر و گردن.
- قابلیت انتقال به انسان.

درمان

الف) درمان موضعی:

- کلوتریمازول، میکونازول، یدوفور: پماد یا محلول دوبار در روز روی محل تمیز شده.

محصولات ایرانی:

- مایکوسیدین باریج (اسپری گیاهی، مناسب دام): مؤثر بر تریکوفایتون وروکوزوم، روزی ۲ بار تا ۱۴ روز
- پماد آفرین دارو: کلوتریمازول، جنتامایسین، بتامتازون، مناسب دام و در بازار ایران موجود

ب) درمان سیستمیک:

- فقط تحت نظر دامپزشک (گریزئوفولوین، ایتراکونازول).

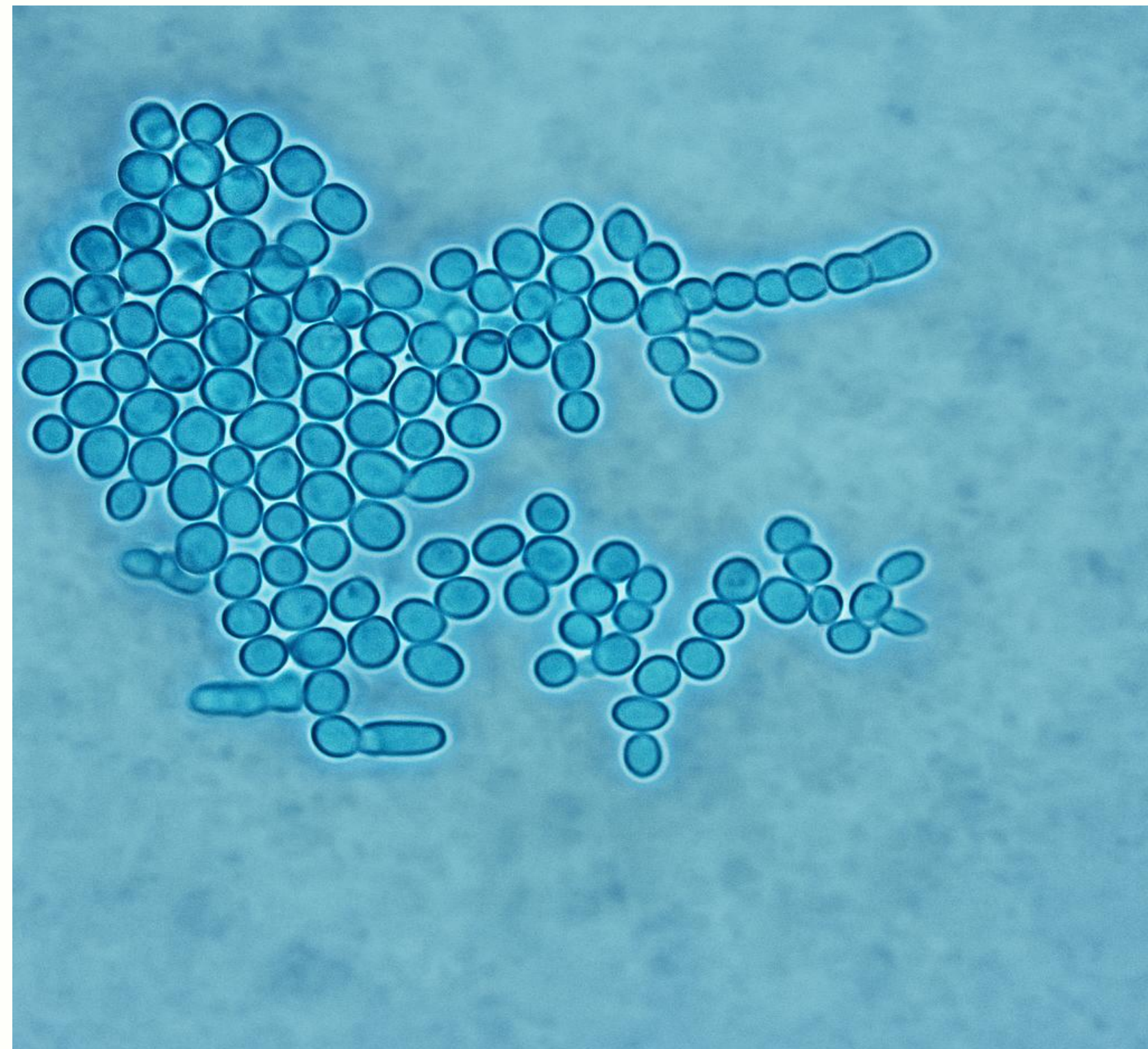
ج) ضد عفونی محیط:

- فرمالین ۲٪، آهک زنده، یدوفور، سوزاندن وسایل آلوده.

د) جداسازی دام بیمار:

پیشگیری

- تغذیه غنی (روی، ویتامین A)، کنترل رطوبت محیط، تراکم دام، بهداشت تجهیزات، قرنطینه دام جدید و پشم‌چینی به موقع.
- تقویت دستگاه ایمنی دام با بهبود خوراک و تزریق ویتامین ای سلنیم

شیوه نامه پروژه افزایش بهره وری طرح های اشتغالزایی

بازدیدهای بهره‌وری

الف) توزیع اقلام

- سم جایگاه
- سم دام
- شربت ضدانگل
- ویال ضدانگل تزریقی
- خوراندن بلوس آهسته رهش

ب) آموزش نحوه استفاده از اقلام

- استفاده از سم پورآن و سم جایگاه دامی
- استفاده از داروهای ضدانگل دامی
- نحوه استفاده از بولوس های آهسته رهش

ج) ثبت صحیح فرآیند بالا در سامانه آیکسپ

- ثبت لوکیشن (باید مطابق با لوکیشن دامداری مجری باشد). سایر لوکیشن ها قابل قبول نیستند.
- ثبت تصویر تحویل اقلام به متقاضی (در تصویر، متقاضی به همراه اقلام در دامداری باید کاملاً واضح باشند). تحویل در جایی غیر از دامداری مورد قبول نیست.
- ثبت تعداد اقلام تحویلی (برای هر قلم؛ عدد 1 باید وارد شود)
- تکمیل کاربرگ شماره 2 و بارگذاری تصویر کاربرگ در هر بازدید در محل بارگذاری در سامانه آیکسپ

بازدیدهای بهره‌وری

الف) واکسیناسیون

- تزریق دو نوبت واکسن آنترتوکسمی (دو نوبت در زمستان به فاصله 2 هفته) و یک نوبت واکسن آگالاکسی (بهار) برای هر راس دام سبک
- تزریق دو نوبت واکسن پاسترولوز گاوی (دو نوبت در زمستان یا پاییز به فاصله دو هفته) و یک نوبت واکسن تیلریوز گاوی (در بهار) برای هر راس گاو بالغ

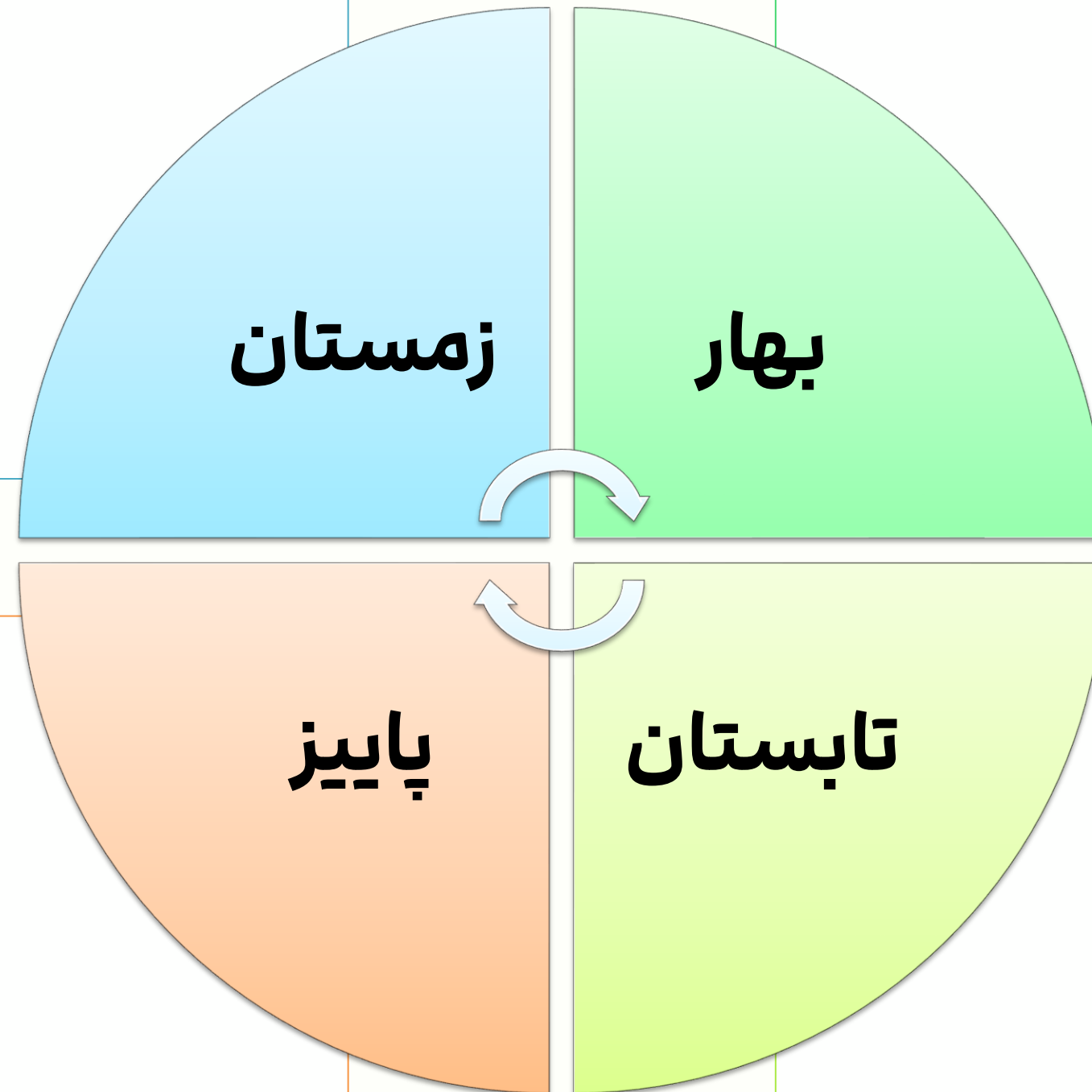
ب) آموزش مراقبت‌های دام واکسینه شده

ج) ثبت صحیح فرآیند بالا در سامانه آیکسپ

- ثبت لوکیشن (باید مطابق با لوکیشن دامداری مجری باشد). سایر لوکیشن‌ها قابل قبول نیستند.
- ثبت تصویر تزریق واکسن (در تصویر، متقاضی به همراه دام در حال واکسیناسیون در دامداری باید کاملاً واضح باشند). تصویر تکراری یا عدم احراز هویت متقاضی موجب برگشت پرونده خواهد شد.
- ثبت تعداد دز واکسن تزریق شده برای هر دام (برای هر دام؛ عدد 1 دز باید وارد شود) به تعداد جمعیت هر طرح
- تکمیل کاربرگ شماره 2 و بارگذاری تصویر کاربرگ در هر بازدید در محل بارگذاری در سامانه آیکسپ

د) نکات مهم:

- 1- شرکت واکسن خرید نمی‌کند. به منظور انجام واکسیناسیون، راهبران اقدام به خرید واکسن کرده، سپس براساس شیوه‌نامه اقدام به تزریق و ثبت پرونده بهره‌وری نمایند. به ازای هر واکسیناسیونی که ثبت و تایید شود، هزینه خرید واکسن به ازای فاکتور و حق الزحمه تزریق (به ازای مبلغ مصوب شرکت) به راهبر یا مایه کوب پرداخت خواهد شد.
- 2- تسویه مبالغ واکسیناسیون پس از پایان عملیات واکسیناسیون توسط راهبر انجام خواهد شد (2 نوبت آنترتوکسمی و 1 نوبت آگالاکسی برای دام سبک و 2 نوبت پاسترولوز گاوی و 1 نوبت تیلریوز گاوی برای دام سنگین)

- قوچ اندازی بهاره
- ادامه زایش (دوباره زایی)
- برنامه کوچ
- پیشگیریها (ضدانگل، واکسن)
- پشم چینی
- حمام کنه و سمپاشی جایگاه

- پروتکل های ماه آخر آبستنی
- پروتکل های زایش و مدیریت بره زایی
- واکسن بره ها
- سمپاشی
- مدیریت تغذیه میش و بره
- مدیریت بره های بی مادر و دوقلوها
- مدیریت بهداشتی و مراقبتی بره و بزغاله ها
- ارزیابی و کنترل شیردهی

- انگل تراپی و واکسنیناسیون
- پشم چینی
- قوچ اندازی
- ارزیابی قوچ و میش
- فلاشینگ
- قرق مراتع
- کنترل زایش های پاییزه (سونوگرافی، برنامه های ماه آخر آبستنی و زایش)

- ادامه قوچ اندازی (دوباره زایی، همزمانی و سونوگرافی)
- کنترل زایش های پاییزه
- پشم چینی
- برنامه واکسنیناسیون ماه آخر آبستنی
- برنامه تغذیه ماه آخر آبستنی
- پروتکل های ماه آخر آبستنی
- جداسازی قوچ
- پیشگیری های این ماه
- برنامه کوچ
- سمپاشی و آماده سازی جایگاهها، حمام کنه

سپاس از نگاه زیبای شما

